

Monografia

Măderat (Magyarád),

lucrată de

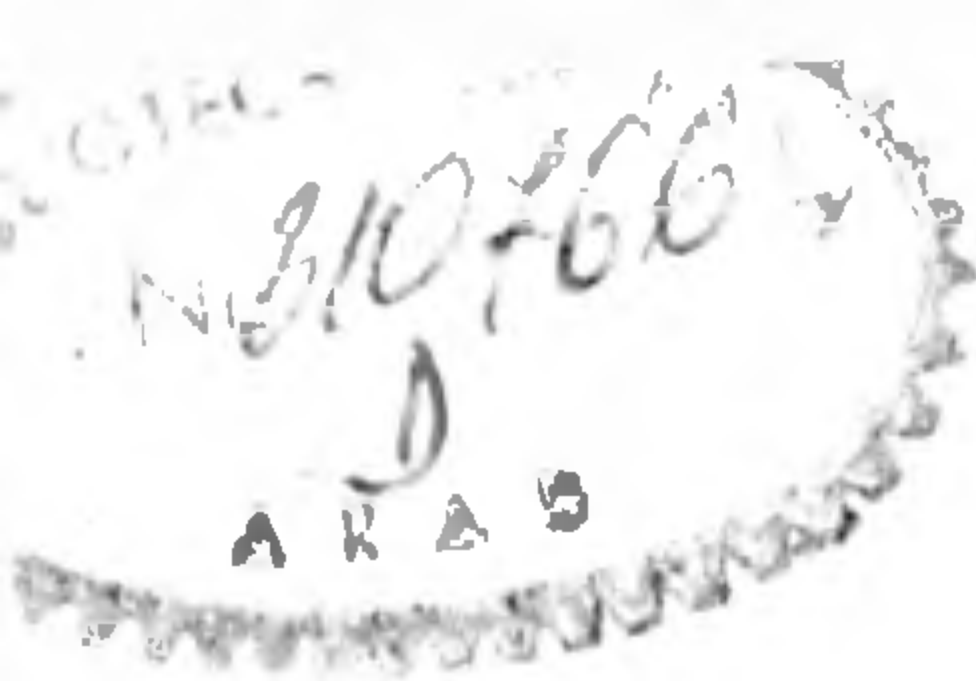
Petru Vancu

învățător.

Arad, 1905,

Tiparul tipografiei diecesane gr.-orientale române.

Prefață.

Când mi-am pus de cuget să scriu » Monografia comunei Măderat« am fost predominant de ideia: că dacă antecesorii noștri au fost atât de neprecugetați, ca se lase îngropate tradițiile rămase din neam în neam, dela moși-strămoși, despre vetrele străbune din ținuturile pe unde noi trăim, — barem noi să facem ceva, să adunăm puținul ce ni-a mai rămas și astfel să ne compunem istoria trecutului nostru național.

Penru o națiune nu e nimic mai dejositor, decât când nu 'și cunoaște trecutul.

În firul acestei broșuri, cred că am adunat tot ce a fost mai de lipsă, ca să se poate cunoaște mai deaproape, atât trecutul cât și prezentul comunei Măderat. Informațiunile, după cum se va vedea în text, le-am luat parte de prin scrisorile vechi parte dela bătrânii comunei și partea mai mare din cercetările mele proprii făcute aproape în 19 ani de funcționare în aceasta comună.

Măderat, 7 Februarie 1904.

Petru Vanceu
Înrătător.

I. Poziția și teritoriul comunei.

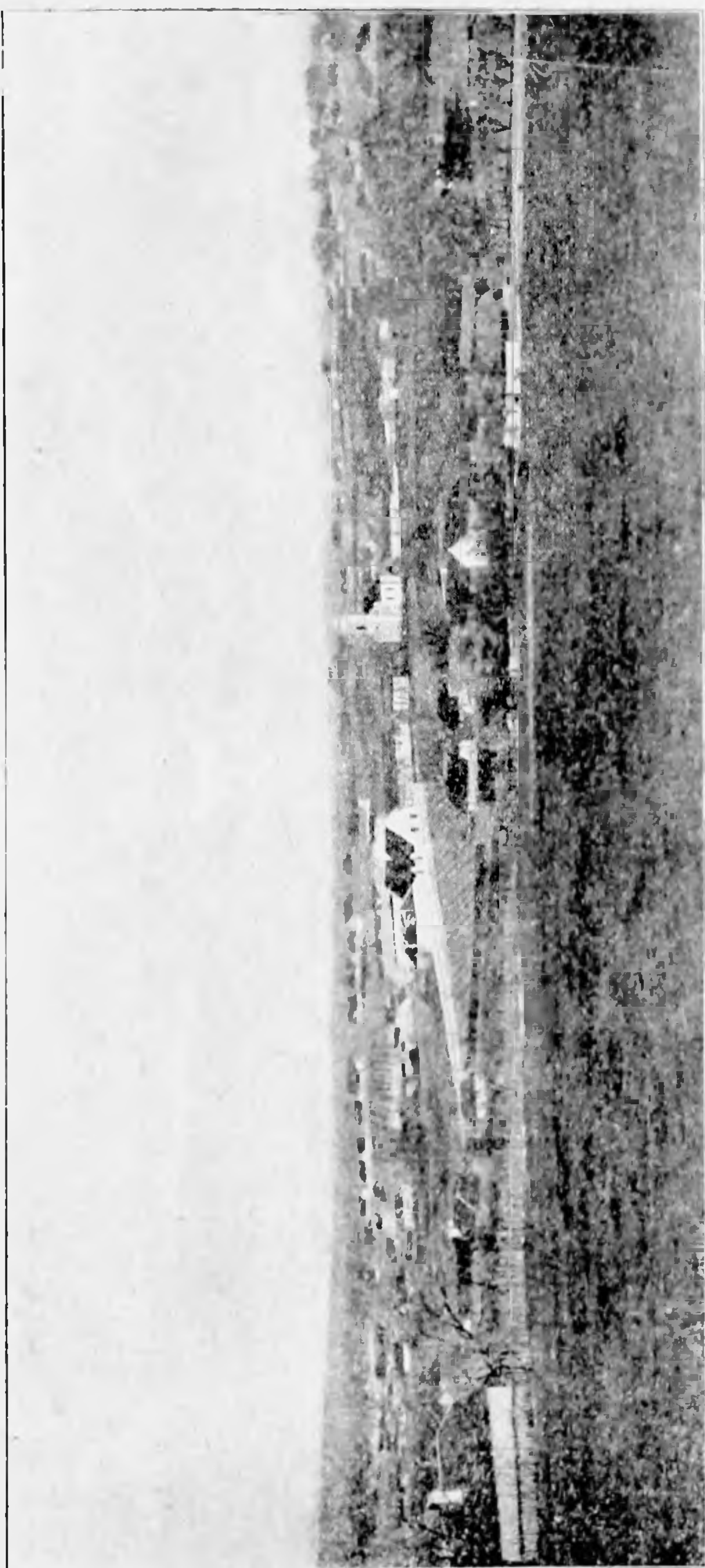
Comuna Măderat se află la extremitatea nunților »*Carpați*« unde acești munți sub numirea de »Drocea — Highes« ca partea grupei din Munții apuseni sau mineri, se întâlnesc cu »șesul Ungariei« în comitatul Arad. E așezată pe un ținut colinos (200—300 m.) și se întinde în formă de paralelogram pe patru coline cari toate să întâlnească în centrul comunei.

În timpurile vechi, comuna era așezată pe un teritor foarte extins și numai la anul 1836 s'au adus la rând, dându-și forma care o are azi. Atunci comuna avea strade înguste și strâmbe sau cârne, iar astăzi are strade regulate cari strelaie comuna de-alungul, dela miază-noapte (5 str.) spre (m.-zi, între cari strada bisericeii e lungă de 2 chlm. și dela apus spre răsărit (6 str).

Dela orașul Arad se află în direcțiune nord-est, în depărtare de 32 chlm. Spre *ost* se mărginește cu Agrișul (5 chlm.) și Ternova (7 chlm. spre vest cu Musca (3 chlm.) și nord-v. cu Pân-cola. Comuna are 529 de case cu 2421 locuitori. Edificii mai însemnate, afară de biserică, casa comunală și edificiul școalelor, n'are, căci toate celelalte clădiri sunt ale economilor.

Teritoriul comunei constă din 2 părți: partea dela sat care formează adevăratul hotar al comunei și partea numită Jimbolia, care se află spre apus dela comună în depărtare de 1 oră (între com. Musca și Cherechi).

Întreg hotarul comunei cuprinde 3770_{1600}^{437} jug. catastrale. Din acestea: Casele și intravilanele din comună cuprind 230_{1600}^{686} jug.

Comuna Măderat (partea de mijloc) privită de la apus.

stradele	80—	jug.
pământ arător	2020—	jug.
viile	668 ¹¹⁰² ₁₆₀₀	jug.
pășune (izlazul)	547 ¹³⁸⁷ ₁₆₀₀	jug.
fânatele	29 ¹¹³ ₁₆₀₀	jug.
Drumuri și alte locuri neproductive		
din hotar	92—	jug.

Hotarul comunei — partea dela sat — e încunjurat de dealuri, cari au felurite numiri: Dealul mare sau bătrân, Dealul mic sau sădișul D.-Muți, Tigăeș, Cioaca (mai demult Vârful) și tocmai la marginea hotarului Țucla. Acestea toate sunt spre apus și m-zi dela comună, iar spre m.-noapte se află unicul deal, numit: Bocrita.

Toate dealurile afară de Țuclă și o parte din Ciocă, care formează pășunea comunei, sunt acoperite cu vii și sămănături precum și cu tot felul de pomi roditori.

Cu toate că dealurile comunei Măderat sunt continuare a ținutului delos de pe partea dreaptă a Murășului, care ținut e petros, în hotarul Măderatului nu se află peatră decât foarte puțină, mai ales în dealul numit Cioaca și în Bocrita. În acesta se află un fel de peatră deosebită de alte specii, la culoare e albă-surie și se poate ciopli foarte bine, dar' nefiind scutită se descompune foarte ușor. În întreg ținutul din împrejur se folosește la clădirea caselor și a podurilor, precum și la zidirea fântânilor. Folosindu-se la zidit aceasta peatră cu tencuială făcută din var dela Agris și cu năsip din Măderat, e tot așa de trainic ca și când ăr fi clădită cu tencuială de ciment.

În dealul Cioaca se află și peatră de var, însă fiind terenul peziș și înalt cu greu s'ar putea face transportarea.

Dealurile din partea de miază-zi a hotarului în timpurile vechi erau acoperite cu păduri mari, dar' tăindu-se, dealurile au rămas pleșuge și sterpe. Pe unde și unde se află câte un tuliș. — Fiind pezișe, continuu se surpă, așa că partea cea mai mare din pășune e strătăiată de păraie și afunzimi spăimântătoare.

Părțile din pășune au diferite numiri : Cioaca, Ceret, Ogrezi, Câmpul cel mare, Scorțari, Târsala, Zopiță, Poiana lui Doboș, a scorțarului și marginea.

Colinele sunt acoperite cu vii, jur împrejurul comunei și poartă următoarele nume : Sădis sau dealul mic, Dealul bătrân sau cel mare, D. Muți, Tigăes, Fântânioara, Grozăvești, Moldoveni și Bocrita.

Părțile hotarului unde se află sămănăturile încă au deosebite numiri : Cănepiști, Isvoară, Pârloage, Hodobană, Bocrita, Săliste și Jimbolia.

Peste tot, atât pământul unde sunt viile cât și locul de sămănături — afară de vre-o 20 jug. din Bocrita e accesibil pentru cultivarea atot felul de plante.

Fiind hotarul colinos și delos, în timp de ploaie se scurge apa cu repeziunea și încurgerea sa repede, strică și sapă dealul la afunzimi mari, așa că dealuri întregi sunt strătăiate de păraie și abizuri, încât să înfiorează omul văzându-le.

Întreg hotarul are numai o vale, numită valea satului, fiind-că strătaie comuna de-a curmezișul. In ea se scurg câteva păraie mai principale, anume : pârăul cornilor, pârăul cel rău, pârăul dela Stiubei, pârăul ciobului și al ciurdarului, apoi valea viilor și Zopița.

Apa de beut se scoate din fântânile publice și private. Fântâni publice sunt în comună 6 iar' afară de comună 14, private se află mai la fiecare casă toate clădite din peatră.

Isvoare unde să fie apă tot-de-una, nu se află.

Clima hotarului e mai mult caldă decât rece, ceea-ce se poate vedea mai cu seamă la sfârșitul iernei când în hotarul Măderatului se topește neaua cu mult mai repede ca în alte locuri.

II. Locuitorii comunei.

1. Naționalitatea.

Locuitorii comunei după numărarea oficioasă din 1900.*) sunt : Români 2180, Maghiari (Ovrei, Slovaci, Bohemi) 102, Germani 53, Slovaci 1, de alt neam 1. = 2337.

Incă din timpurile celea mai vechi, de când își aduc oamenii aminte, comuna a fost tot românească și străini — afară de câli-va de tot pușini, nu au locuit în ea.

Numele de familie, cu puține excepțiuni încă arată că locuitorii au fost tot Români, de a-

*) Fiind și autorul acestei scrieri, în comisia de conscriere poporală din 1900, rezultatul s'a arătat astfel : Români 2273, Maghiari (Jidovi și alte neamuri declarate) 110, Germani 30, Slovaci 7 și un țigan, de tot : 2421 suflete.

semenea fisionomia încă îi arată că sunt de viță romană. În majoritate au fața mai mult brunetă decât blondină, cu trăsuri bineproporționate, iar' la statură mai toți sunt înalți, unii aproape de doi metri.

Încât privește starea sanitară, locuitorii din Măderat pot fi mulțumiți, căci toți sunt deplin sănătoși, iar' epidemiile nici când n'au grasat că mortalitatea se fie cu mult mai mare ca nașterile.

Morburile de cari zac din timp în timp sunt : Reumatismul, aprinderea de plămâni și rar oștica și dropica.

Toți sunt de construcție tare ceea ce se vede și de acolo, că mai toți au fost și sunt soldați. An de an, din numărul feciorilor recruti se asentează 60—70⁰/₀.

Lucru curios, că în această comună, sexul bărbătesc e mai mare ca cel femeiesc. Bărbați (de ori-ce etate) sunt 1215, iar' femei 1206.

Apoi făcând comparare între feciori și fete (de la 15 ani în sus) vom allă, că tineri sunt de două-ori atâta, câte fete sunt. Cu finea anului 1899, erau 70 de fete, iar' feciori erau peste 150.

Familiile din Măderat nu sunt toate de origine din comună, ci unele sunt din alte comune, venite rând pe rând. Celea mai vechi despre cari se amintește în actele comitateneze și comunale, precum și scrisorile bisericesti, încă înainte de 1700 sunt următoarele : Buda Curtean, Jelecutean, Gabor, Moș Galde, Sas și Săbău.

Familiile române, cari s'au allat în 1900 în Măderat sunt următoarele : Aliman. Ardelean (16 familii), Baba, Ban (5 fam.) *Berariu, *Bitang (2

f.), Bogdan, *Bărdan, *Blaș (2 f.), Bărbăței, Borza (3 f.), Boje (3 f.), *Berzovan, Bulzan (2 f.), Buda (27 f.), Brait (7 f.), Bur (9 f.), *Borlea, — *Cas, Cocota (2 f.), *Cociuba (2 f.), *Codrean (3 f.), Corhei, Corcoșe (3 f.), Cosma (8 f.), *Crișan, Curtean (8 f.), Ciurdariu (4 f.), Chismore (12 f.). — Deac, Dehelean (10 f.), Domocus (5 f.), Draî, *Drăgălina, *Duma, Demian. — *Frățița (3 f.). — Galde (20 f.), Gabor (14 f.), *Gligor, *Gozman, Gros (4 f.), Grozav (9 f.), Gruia. — Hălmăgian (21 f.), Herbei, Holochi, *Hotăran (3 f.), *Horga. — Igna (4 f.), *Ignuția (2 f.), Iercoșan (14 f.), Jelecutean (12 f.), Jigovan (6 f.), Jitariu (16 f.). — Lascu (2 f.), Lup (7 f.). — Mara, *Moga, Moțiu (49 f.), Mihutiu (18 f.), Moldovan (21 f.), *Mocuța, Mătioc, *Morariu (2 f.), *Mehelean, Motorca (2 f.). — Nemeș, Nișca, Neamț (5 f.). — Olariu (9 f.), Oprea. — Pantea, Păcurariu (19 f.), Popa (18 f.), *Poppa, *Popescu (2 f.), Petica (13 f.), *Pescariu (2 f.), Plav (5 f.), *Poenariu, *Pri-bac (2 f.). — *Roșu, *Rusu, *Rusa. — Sas (3 f.), Sabău (2 f.), *Sabo (2 f.), Sârb, Socaciu, Suci (2 f.), Stanca (10 f.), Stan (2 f.), *Stan, *Stefan, Susan (2 f.), Siarlău. — *Usca, *Urlea (2 f.), Tătar (11 f.), Toma (12 f.), Tereu (6 f.), *Somuța, *Ternovan. — Vancu (14 f.), *Vălean, Viteran (3 f.). — *Zdrăptan, Zigrășan și *Zim-bran.

Famițiile cari au fost în timpul trecut în Măderat, dar acum nu mai sunt, dispărând nu-

*) Steluța înaintea unor nume înseamnă, că acele fa-milii sunt imigrate din alte comune în acești 50 de ani din urmă, iar numerii din parantez înseamnă câte familii sunt de un nume.

mele lor, se pomenesc următoarele : Ana, Andras, Bodea, Bonde, Bora, Borde Bibarț, Covăsințan, Cioga, Chiș, Bodiș, Boian, Deta, Condrat, Doboș, Dumitru, Faur, Fica, Floruț, Frugia, Filimon, Foltean, Henți, Hirja, Lăscuț, Lebene, Lucaciu, Moțica Mândra, Merce Mărina Mărian, Mateias, Petcuțiu Păscuț, Oncean, Orădan, Radu, Raț, Ruda, Șărău și Săvuțiu.

Numele de botez ce se folosesc, sunt la bărbați : Avram, Antonie, Ambrozie, Crăciun, Demian, Dimitrie, (prescurtat Mitru) George, Floria, Isaia, Iie, Ioan (Onuțiu, Onea, Onica,) Mărian, Nicolae, Pavel, Petru, Moise, Medrea, Stefan, Mihaiu, Todor, Trăian, și Vasilie iar' la femei : Ana, Elița (Eliza) Elena Maria (Măriuța) Marta, Giula (Juliana) Lucreția, Silvia, Aurelia, Rozalia, Floare (Florică Florița) Saveta (din Elisaveta) etc.

2. Religiuinea.

Locuitorii din Măderat după religione sunt¹⁾ 2263 gr.-or., 2 gr.-cat. 123 r.-cat. 8 ref. 9 lut. și 16 izraeliți.

Încă din timpuri nepomenite Români din Măderat s'au ținut tot de religiuinea gr.-or. Dela 1700 încoace și pe aici au fost încercări de unire dar nime nu și-a părăsit legea străbună. Și aici ca și în alte locuri pe timpul luptelor confesionale poporul a lost lipsit de preoții săi, rămâind fără păstor sufletelesc, neavând cine să îi îngroape morții și să-i boteze pe cei nou născuți.

¹⁾ După statistica oficioasă sunt: 2178 gr.-or. 112 rom.-cat. 4 gr.-cat. 23 reform. și 20 izraeliți.

Între anii 1710—1751 când era mai puternică propaganda pentru unire cu biserica catolică, au ajuns și pe aici niște călugări ortodoxi dela cari au rămas niște notițe pe cărțile bisericești aduse de ei pe seama bisericei. Acele cărți sunt: Căzania de *Alba-Iulia* (tipărită la 1699 pe timpul când Mitropolitul Ataeasie nu trecuse la unire) apoi 2 catavasiiere tip. la 1715, Penticostariul tip la 1740 și Mineul cel mare.

Notițele scrise cu litere cirile pe marginea foilor din acelea cărți sunt următoarele: a) *La Penticostar*:

»Acésta sfanta carte penticostarion au cum-
»părato călugărul Ghenadie, Jelecutean Nicula,
»Galde Savu, Bodis Avram, Iosif Adam, Hălmă-
»gian Giurca, Lebene Ion pentru sufletele lor și
»a morților. — Prețul cărții 12 florinți. Iacă și
»morții sunt numele acestea Savul, Brândușa
»Nicula, Macavei, Iosif, Ana, Petru, Marie, Mi-
»hailu, Anuța, vii Ioani, Ilona. Iar de ș'ar
»întempla se o fure cineva ori so vîndă se fie
»proclét si anatema de 318 sf. părinți fără nu-
»mai în vreme de greutate se grijescă de ea Je-
»lecutean Nicula si după ce ș'ar face pace se-o
»deie bisericeii unde dat itâi, anu domnului 1745.»

Iar pe foile din Mineiul cel mare se află următoarele:

»Acésta sfântă carte anume mineiu o-au
»cumperat acești oameni anume: popa Găvrilă,
»Ion Diacul, Tătar Petru, Filimon Mihăilă, Jele-
»cutean Nicula, Hălmăgian Ion, Moți Flore, Jurca
»George, Lebene Costa, Toma Mihail, Moți On,
»Susan Groza, Mătioac Mândra, acești oameni toți

»au dat cate un zlot, Toma Găvrilă au dat 3
»zloti, Moți On au dat 2 zl. pentru sufletul lor
»și pentru a părinților (. . . . neligibil) Brădișan
»Petru și o dat bisericii Măderatului pentru su-
»fletele lor și ale morților, prețul cărții este 22
»de zloti, iar cine o arî furâ aciasta carte sau o
»arî lua și o arî vinde între alte părți să-o în-
»strineze dela biserica Măderatului să fie proclat
»și anatema de 315 de părinți sfinți fără numai
»la vreme de răutate să o grijească unul dintre
»acești oameni care va fi mai cu frica lui Dum-
»nezeu și dacă sar, așeza vreme iar se o aducă
»la beserica de Măderat. Scrisam eu mult pă-
»cătosul *Ghenadie Ermonahul*, veleat dela fa-
»cerea lumii 7353, dela nașterea lui Iir. 1745.

(mai la urmă cu ceva:)

»Moți Giurgi a dat 1 zlot pentru sufletul
»său și pentru a gazdei sale și pentru a părin-
»tilor sei Moți Florea o dat *potori* 12. Toma
»George au dat zloti 2. pentru sufletele lor și a
»părinților. — *Kir Macarie călugărul dascal* o
»dat în biserica Măderatului, au vîndut cu zloț 22.»

În timpul trecut — spun bătrânii — că po-
porul a fost cu mult mai religios decât astăzi.
Și, dacă e așa, nici nu-i mirare, că la aceasta
l'a adus împregiurările în care trăește, cu deo-
sebire contactul cu neamurile străine, cari și azi
se bucură când văd că Românul își părăsește
legea străbună.

Unii scrietori maghiari susțin, că prin seclul
al XVI-lea Măderatul a fost comună calvinească
spunând chiar și numele unor predicatori calvini,
iar între aceștia și pe unul cu numele »Szabo«.

Că aceasta e adevărat ori ba, nu se știe, căci nimica tradiție n'a rămas și nici notițe despre aceasta nu se află între scrisorile comunei. Poate vor fi fost câteva familii — ca și azi — iar fiind la putere domnii reformați, vor fi numit și pe ceilalți locuitori calvini și aceasta apoi a dat anză la scrietorii reform. să scrie neadevăruri. — E adevăr, ca familia Szabo există și azi, un ram sub numele Săbău, despre a căruia început nu-și aduce nime aminte, iar alt ram de Szabo e venită în comună cam de 30 ani ca măestrii de origine maghiară, dar azi sunt romanizați cu totul.

După datele ce le avem din matricu'ele parohiei, locuitorii gr. or. se sporesc. De probă dăm un tablou despre cazurile de naștere și de moarte, întâmplate în acești zece ani din urmă 1891—1900.

Anul	B ă r b a Ț i ș i f e m e i			
	născuți	morți	Creștere	Scădere
1891	112	83	29	
1892	92	65	27	
1893	88	133	—	45
1894	92	70	22	
1895	89	83	6	
1896	84	68	16	
1897	100	64	36	
1898	59	73	—	14
1899	80	52	28	
1900	66	50	16	

În decurs de 10 ani avem deci o creștere de 121 suflete ceea ce face 5.2% . Scădere a fost numai în anii 1893 și 1898 când a predominat: difteria, bubatul, tifusul și influenza. Afară de nașteri, comuna se înmulțește și prin imigrare, căci fiind lipsă mare de lucrători din cauza viilor, an de an vin oameni din alte sate dintre care mulți rămân în comună pentru totdeauna.

a) *Biserica.*

Locuitorii fiind toți ortodoxi susțin o biserică cu 2 parohi coordinați, dintre cari unul —

Biserica gr.-or. română.

conducătorul oficiului parohial poartă evidență despre toate afacerile parohiale.

Comunitatea bisericească e organizată pe baza »Statutului Organic« și să administrează de un comitet parohial din 24 de membri, iar averea se manipulează de 3 epitropi bisericești și 1 cultural.

Edificiul bisericii e clădit în mijlocul comunei, cu spesele sătenilor — pe o parte din grădina dăruită de locuitorii Onu Curtean și Onu Tirău, încă în veacul al XVIII-lea. Insemnări despre anul edificării nu se află. Clădirea e din piatră, acoperită cu șindilă. În anul 1884 s'a reparat, ridicându-se zidul vechiu încă cu 2 metri și s'a zugrăvit de zugravul I. Goron și pictorul D. Alexics din Arad.

Înainte de reparare, biserica era scundă, iar acum e destul de încăpătoare, dar pentru o comună așa mare ar trebui să fie și mai spațioasă deoarece-ce creștinii abia încap, mai ales la sărbători și Iarna.

În 1856 s'a pus orologiul, care în anul 1898 s'a schimbat cu altul nou.

În 1874 s'a pardosit cu piatră, căci mai înainte era pardoseală de cărămidă.

În 1894 s'a zidit în jurul bisericii gardul de cărămidă și s'a făcut grădina de flori.

Pe dinlăuntru, biserica e provăzută cu toate celea de lipsă, atât cu hainele cât și cu vasele sfinte.

Înainte de a se edifica biserica de acum, — spun bătrânii că au auzit dela părinții lor, că au fost 2 biserici, amândouă de lemn, una pe

locul unde era partea satului de sus, iar alta în partea de jos pe unde se allă acum comuna.

Să mai allă un loc în hotar ce se zice »la bisericuță« și în anii trecuți se allau rămășițe de var, petri și hârburi de oale, dar fiind pe o coastă de deal cu pământ arător, — pământul se trage cătră vale și așa locul e acoperit de tot. Nu se știe, va fi fost biserică la Măderat, ori va fi fost altă comună pe locul din hotar ce se numește Săliște și unde — când au arat sătenii au allat mulțime de oase și rămășițe de oale lucrate foarte dur și după o formă de tot antică¹⁾.

Abia din veacul trecut s'au început purtarea regulată a matriculelor și anume:

Matricula botezaților dela a. 1786.

» răsosaților dela a. 1799.

» cununaților dela a. 1779 și

Protocoale de circulare dela a. 1783.

Ce va fi fost înainte, cum se vor fi însemnat cazurile de naștere și de moarte nu se știe nimic. Acte nu se allă. Ici-colo, câte într'o carte se allă notițe, că cine a cumpărat cartea și cât au dat pe ea.

Intr'o notiță de pe mai multe pagini din Cazanie să allă scris: »Aceasta sfântă carte este »a besericii din Măderat și s'au scriet prin pro- »topopul Iovu Diecescu 1783« iar într'un ciaslov:

¹⁾ Pe când era finit manuscriptul de față (1901) și era să se trimită la tipar, locuitorul din Măderat Florea Berariu a rigolat un jug. de pământ ca să planteze vie în decursul săpării la afunzime de $\frac{1}{2}$ metru s'a allat o oală — de construcție antică — plină cu cenușă, iar în jurul ei clădite petrii în formă de piramidă. Lucrătorii însă din nepricepere au nimicit'o.

Bărbați experți cari ar dori să scruteze vor allă multe.

»Acésta este cartea alui Todor Curtean învățător (cel sau tor — e nelegibil) în Măderat, 1815.«

Intre toate mai însemnate sunt notițele făcute de călugărul *Ghenadie* și amintite mai sus.

De unde vor fi venit călugării prin părțile acestea? Exista pe atunci mănăstirea Siriei, ori au venit dela alte mănăstiri?

Timpul când se face notițele se potrivește chiar pe când erau mai persecutați gr.-or. din părțile ungurene, pentrucă nu voiau să se unească.

Să știe, că pe acel timp, preoții cari n'au vrut să primească unirea au fost persecutați iar dacă reposa și comuna nu voia să se unească, era lăsată fără preot.

Intre astfel de împrejurări vor fi venit călugării *Ghenadie* și *Macarie*, cari sigur sigur vor fi fost români și au venit să mângăie pe frații și coreligionarii lor . . .

Preoții cari au fost în Măderat și despre cari sunt date sigure sunt următorii:

1. *Pavel Popovici*, care era preot la 1779 și să subscrie până la a. 1788.

2. *Dimitrie Simionoviciu*, dela 1780—1811.

3. *Ioan Popa*, 1786—1812, n. în Măderat.

4. *George Popovici*, născut în Covăsinți dela 1788—1810 capelan, iar dela 1810 până la 1830 preot.

5. *Ioan Popovici* născ. în Măderat, capelan dela 1810—1812, iar preot dela 1812 până la 1820, în care timp având neînțelegeri cu poporul a părăsit comuna și s'a mutat în Seleuș, unde a funcționat până la moarte. Acesta a edat cartea istorică-geografică numită: *Oglinda*.

6. *Petru Poporicu*, născut în Covăsinti dela 1811—1843.

7. *Mihail Suciu*, născ. în Măderat a absolvat preparandia și teologia în Arad, au funcționat de capelan dela 1822, iar ca preot dela 1830 până la 1861, când a murit.

8. *George Gabor*, născut în Măderat, a absolvat preparandia și teologia în Arad, a funcționat dela 1841 ca și capelan, iară dela 1843 ca preot până în 1852 când a murit.

9. *Ambrosiu Monța*, născut în Șicula a studiat 6 clase gimnasiale și teologia din Arad, (știa afară de l. română, limbile: latină, germână, magiară, sârbă și slavonă) s'a sfințit la 1847 de capelan iar dela 1860 a servit ca și preot până în 1877 când a reposat.

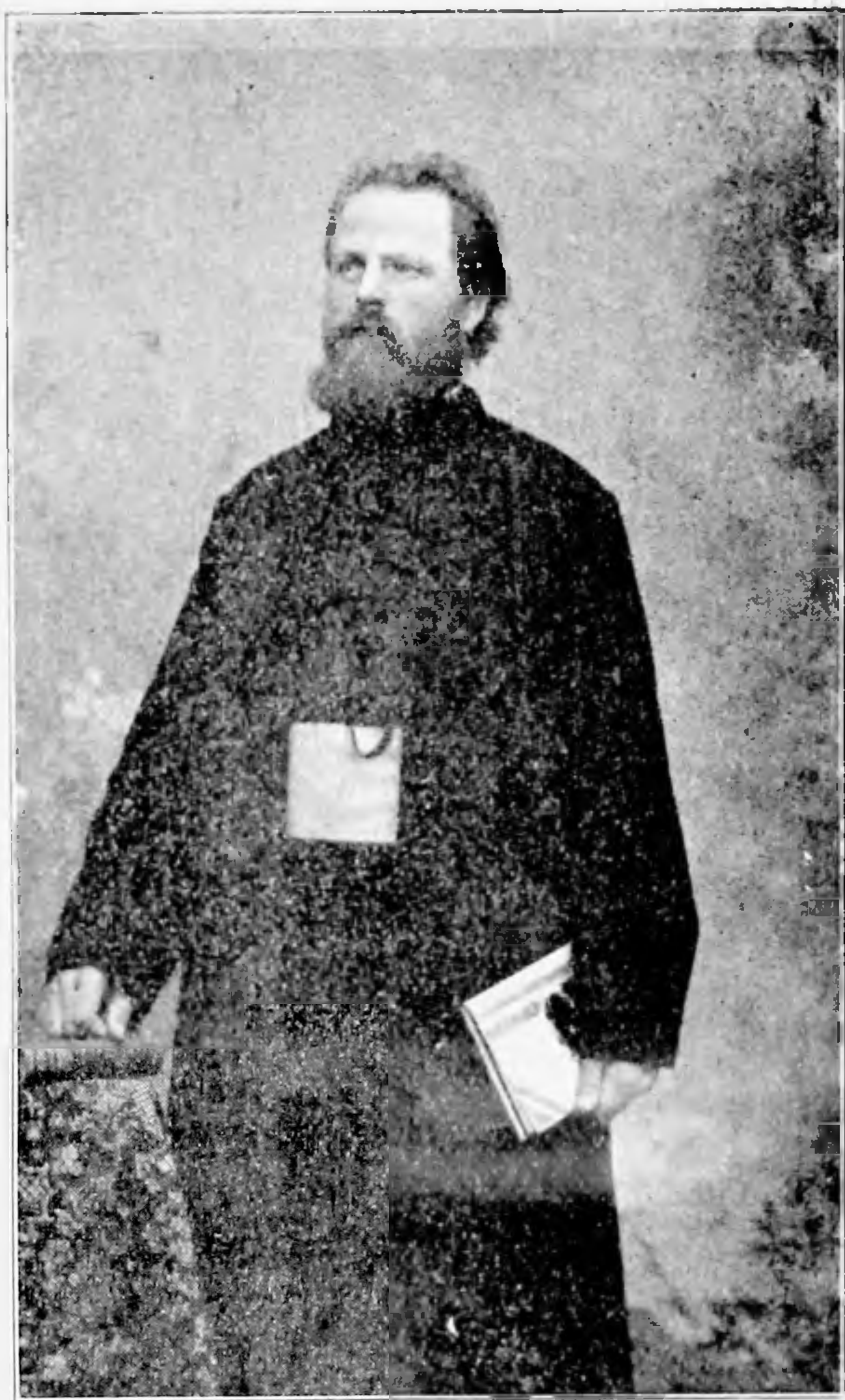
10. *Petru Ungurean* n. în Otlaca a absolvat 6 clase și teologia în Arad, a funcț. 1843—1845 ca și capelan, când s'a mutat în Cherechi.

11. *Constantin Popescu* n. în Sinitea a absolvat preparandia și teologia în Arad, a funcționat dela 1856 până în 1872.

12. *Petru Borlea* n. în Siria la 1841, a absolvat preparandia și teologia în Arad, funcționează dela 1870 până în present.

13. *Ioan Morariu* n. în Giula la 1852, a studiat liceul în Beiuși și Timișoara, iar teologia a absolvat-o în Arad. In a. 1877 a fost ales preot și învățător și astfel a funcționat până la 1882, iar de atunci până acum funcționează numai ca și preot.

Toți preoții înșirați sub 1—6 au studiat teologia din Verșeți.

Preotul Ioan Morariu.

Că, atât în biserică cât și în funcțiunile lor, preoții din veacul trecut — poate și mai de mult s-au servit de limba română, ne arată protocoalele de circulare, matriculele, precum și diferitele notițe aflate pe foile cărților bisericești.

Caracteristică este însemnarea făcută pe Cazanie (v. mai sus) prin protopopul Diecescu. De unde a fost acest preot? Cum de pe acel timp

când biserica ajunsă sub stăpânirea Sârbilor cari voiau să facă din toți preoții »vici« și »sky«, acest preot, șef al unui tract să poarte nume așa de românesc? Poate mișcările politice de pe acel timp au sgândurat ambițiunea națională, a făcut să se dgștepte conștiința națională amorțită până atunci!? Doară era aproape an. 1783 de 84 și 85.

Din timpurile celea mai vechi, preoții trăiau din mila poporului, iar mai târziu legea ia împuternicit să capete »bir« după averea fiecărui poporean dela cei cu pământ câte una măsură (30 de litre) bucate, iar dela zileri câte o zi de lucru. Dela înmormântări căpătau 3—5 taleri după cum era starea omului.

Împărăteasa Maria Teresia s'a îndurat de au donat bisericilor gr. or. »sesiunile parohiale« (24—36 jug. cat.) cu condiția ca acelea să fie folosite de preoții și cantorii gr.-or. — drept răsplată că fac rugăciuni pentru »casa domnitoare«.

Astăzi¹⁾ după atâta timp salarul preoțesc e tot cel vechiu cu adaus: sesia parohială.

Afară de sesie, fiecare preot are »birul«, de fiecare casă cu $\frac{1}{4}$ sesie pământ cât o măsură (30 lit.) iar dela familiile fără pământ câte o coroană, apoi stolele dela funcțiuni: dela înmormântări câte 2—15 fl. (4—30 cor. după cum e starea și elatea mortului, dela cununii 2—5 fl. (4—10 cor.) iar dela botez 40 cr. (80 fil.). Afară de acestea, preoții cercetează poporeni la Bobotează, în săptămâna dinaintea Paștilor (Invierii)

¹⁾ Când s'a lucrat broșura aceasta încă nu se primea »congrua«.

și a Nașterii domnului, umblând cu crucea, pentru care osteneală încă li se plătește.

Amândoi preoții lucră sesia parohială și poartă fiecare economie, căci altcum nu ar avea din ce trăi.

Biserica are avere — în realități și bani — preste 23 mii fl. (46 mii cor.).

În cât se ține de celea spirituale, biserica e destul de cercetată de credincioși. Ceremoniile în zile de rând și în Dumineci le execută copii de școală, iar în sărbători corul-cuartel; care e compus din 40—50 țărani.

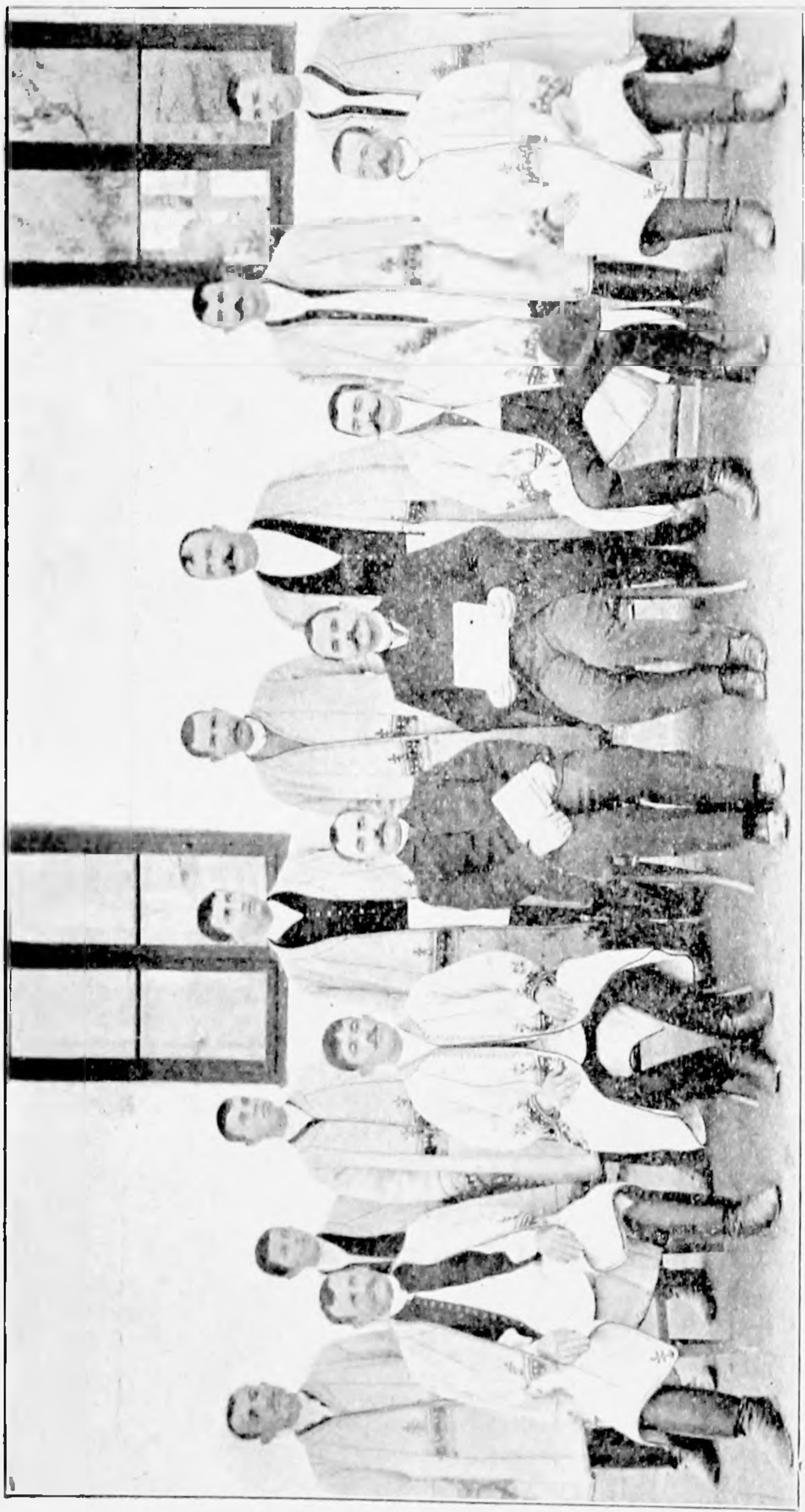
Cântările de strană le execută peste 20 de cântăreți țărani cânduși de învățătorii locali.

b). Școala.

Deși poporul românesc a fost asuprit și persecutat, în veacurile trecute, totuși de lumină nu s'a depărtat, ci între împregiurările grele în care trăia, își trimetea băieții la școală pentru ca cât de puțin să se deștepte din întunec...

Școala română din comuna Măderat, datează din secolul trecut. A fost înființată, ca toate școalele din trecut, ca mijloc de a pregăti cântăreți pentru biserică, din cari nu arareori eșiau și preoți. Aici se învăța afară de cetire (în Bucovină, Ciaslov și Psaltire) scriere și cântare, încă și aritmetică, apoi limba maghiară și în diferite timpuri și germană.

Până la anul 1860, școala era supusă directorului suprem din Oradea-Mare, care era foarte strict atât față de progres cât și față de cerceta-

Cântăreții bisericii (cu învățătorii).

rea școalei. Cu directorul, care în multe cazuri era Român, se corespondă prin directorii locali, cari mai înainte erau tot câte la 3—4 sate, iar' mai în urmă în fiecare sat.

Cum am zis mai sus, nu se știe sigur, că de când datează școala din Măderat. Atâta însă vedem, că funcțiunile de directori locali și inspec-tori școlari sunt de mult înființate. Apoi lucru de sine înțeles, că numai dacă au fost școale, au avut înțeles și directoratele.

Despre vechia lor existență ne arată următorul circular descris după originalul cirilic:

Nr. 102.

„Binecucernicie Kir protopresbitere „Mie iubite.

»Dela înalt fiitor de loc sfat crăes unguresc
»subt dat 28 zile luna August am curgători
»Nr. 17248 cătră mine slobozită Milostiva inti-
»matie mie s'au arâtat, cumcă, de vreme ce re-
»lațiile adecă arătările de jumătate an, despre a-
»șezatele prin krăire, neunicesci școle prin pa-
»rohuri, ca prin luători de seamă de loc a scoa-
»lelor. In vremea sa Districtualnicilor krăeseilor
»Inspectori a școlelor cu rënd le dau și dintru
»acelaș iasă că aceleaș arătări cu mai multe luni
»de zile. Mai tērziu de cătră rëndul cel drept
»și îndreptarea care acolo sosesc și pentru a-
»ceia nu puțină înpedecare la folosul școlelor
»prin aceia se pricinuesce, pentru aceia a sa

» pre sfințită chesaroregescă mărire, atot milosti-
» vește, a rându-i bine-a voit a prescrie despre
» școlile Neunicesci, aratari de 2 ori, într'un an,
» una adecă la sfârșitul fieștecăruia cursușului șco-
» lelor prin Protopresbiterul dela parohialnicii lo-
» cului preoți ca dela directorii școlilor să se strîngă
» și așa strînse fără de nici o petrecere a vremii,
Districtualnicului craescului Proinspectorului șco-
» lelor de vreme în vreme în toamnă să se aducă.

» Decî bine Cucernicieî Tale Poruncește-se
» că acestei înțelegere Cu Domnii Pro-Inspectorii
» Crăesci a școlilor noastre neunicesci Teodor A-
» vramovici dela Oradea-Mare la carele și eu iam
» scris despre acēsta, în tot locul în Protopres-
» biteratul Binecucernicieî tale unde este școlă, pre
» unul parohialnic preot dacă-s mai mulți, iar
» unde se află unul pe acelaș întru Directoriu al
» școlilor îl vei numi, și așa numindui pre toți
» vei îndrepta la arētare adecă relație la fiesce-
» carele sfârșitul cursului școlii, adecă de 2 ori
» într'un an după tabela acēst¹⁾ carele aicē pen-
» tru forma subt însemnata binecucernicieî tale o
» trimit în tocma nesmintita se o facă și așa fă-
» cule arătările, binecucernicieî tale se trimită,
» iar binecucernicia ta apoi aceleași arătari dela
» ei strînsă numitului craescului Pro-Inspectorului
» școlilor noastre nemnicesci la Oradea-mare a
» trimite prin poștă, iarăși de 2 ori într'n an în
» numite vremuri din datorințē. Și așa fiind Bi-
» necucernicia Ta slobod de a platire de a postei
» parte, pre lângă Titulusul cătră Pro-Inspectorul
» în Oradea-mare însemnală, pe partea din afară

¹⁾ Un formular liniat.

»trase aceste cuvinte: Ex offio In Negotio Scholario :

Întru altele preporuncindute Acoperemântul lui D-zeu rămân al

Binecuceernicieî Tale

In Arad 22 zi Septemvre 1795

voitori de bine

Pavel Avacomoviciu m. p.

Episcop.

Încă dela înființarea școalei, până după absolutism, învățătorii nu erau stabili — ba nici aceia nu știau, că sunt ai comunei, ori ai confesiunii. La fiecare sfârșit de an școlar era transpus în alt loc.

Din timpuri vechi, salariul învățătorul — care era și cantor se compunea: Bani gata¹⁾ 90 fl. vechi (a 40 cr. noi), $\frac{1}{2}$ sesie pământ, 12 stânjeni de lemne! dela morți câte 20 cr., apoi la pomeni și feștanii trebuia să participe de unde încă-ș primea plata cuvenită.

In a. 1853 s-au ridicat salariul în bani gata la 100 fl. noi, la 1855 la 150 fl., în 1857 la 160 fl., iar în 1868 la 200 fl. ceia ce a rămas până în 1885, când s'a pus la fiecare școala — căci din 1878 erau 2 — câte 250 fl. bani gata, $\frac{1}{4}$ sesie pământ, 24 metri cubici de lemne și locuință. La 1895 înființându-se a III-a școală i-s'a sistemizat salariul învățătoresc la 300 fl. și locuință.

Până la 1876 salariul învățătoresc se adună și se solvia de cassariul comunal, iar de atunci

¹⁾ Până la 1825 au fost numai 50 fl. vechi.

prin cassariu deosebit. Școala n'are nici un fond nici realități, afară de celea ce sunt în folosința învățătorilor, — ei se susține prin repartiție făcută după darea directă.

Edificiu propriu școala n'au avut — ei era închiriat în case particulare — până la 1852 când s'a făcut școala veche din material solid cu locuință pentru învățător și sală de învățământ. Cu timpul mărindu-se numărul de obligaților s'a deschis a II-a școală, dar nefiind mij-

Școalele, confesionale.

a) școala de copii, b) școala de fete, c) școala mixtă.

loace pentru de a se edifica, s'a luat locuința învățătorului și sa prefăcut în sală de învățământ.

In 1890 s'a zidit școala a II-a pe partea intravilanului despre vale, cu o sală de 78 metri pătrați și locuința comodă, iar la anul 1895 deschizându-se a III-a școală, s'a adăugat cătră zidirea veche o sală de 68 m. pătrați.

Edificiile școlare dimreună cu mobilierul școlar și pământul dat în folosința învățătorilor valorează 7500 fl. sau în bani noi 15000 cor.

Cercetarea școalei mai demult era benevolă iar dela 1830 a fost obligătoare. Azi, fără-a fi siliți, cercetează școala toți obligați, iar cât de regulată e cercetarea ne arată tablourile alăturate, luând de exemplu 10 ani: 1890/1 până la 1899/900.

a) școala cotidiană

Anul	Prunci		Câte ‰	Fete		Câte ‰
	deobligați la școală	au cercetat școala		deobligați la școală	au cercetat școala	
1890/1	112	112	100	119	103	86
1891/2	108	108	100	120	100	83
1892/3	124	124	100	117	110	94
1893/4	136	135	100	117	111	95
1894/5	146	146	100	119	119	100
1895/6	152	152	100	128	123	98
1896/7	152	145	95	119	116	98
1897/8	151	146	97	121	115	95
1898/9	129	118	96	114	106	95
1899/900	112	108	96	133	117	95

b) școala de repetițiune

Anul școlar	Prunci		Câte %	Fete		Câte %
	au fost deobligați	au cercetat școala		au fost deobligate	au cercetat școala	
1890/1	59	42	71	56	28	50
1891/2	53	34	64	58	25	43
1892/3	40	39	90	46	39	84
1893/4	40	40	100	53	26	49
1894/5	42	38	86	47	37	78
1895/6	47	45	98	49	36	73
1896/7	48	45	98	51	38	74
1897/8	57	52	90	56	34	60
1898/9	64	48	75	67	52	77
1899/900	60	49	82	59	47	80

Proporțiunea celor ce știu carte e următoarea : bărbații — începând dela 15 ani în sus — știu ceti și scrie 60⁰/₀, iar' femeile — tot dela 15 ani în sus — 28⁰/₀. Copii și fetele, obligați a cercetă școala (6—15 ani) știu ceti și scrie peste 90 /₀.

Aci ar fi locul să notăm că școala Măderatului au pus baza la mai mulți bărbați inteligenți, cari parte au fost, parte ocupă și azi*)

*) Afară de preoții înșămnați mai sus — ca născuți din Măderat, — au mai eșit următorii : Todor Monția, † fost vice-notar comitatenz în Oradea-mare. George Monția † fost oficiant la căpitan. orăș. Arad. Moisă Toma † fost vice-notar comitatens în Arad. Ioan Pescariu, cassar la oficiu de dare în B.-Ciaba. — Ludovic Pacurar fost supratenent în armată, de prezent ajutor de inginer în Sibiu. — Ioan Popescu not. comunal în Măderat și Ioan Hălmăgian învățător conf. în Pâncota.

poziții destul de însemnate, iar' la școale mai înalte se află : 2 în școalele comerciale, 3 în institutul preparandial, 3 în clasele civile și 1 în gimnaziu — toți români.

Invățătorii despre cari se știe cu siguranță că au funcționat în Măderat, sunt următorii :

1. *Cristofor (Rista) Popovici*, a funcționat dela 1786—1795 †. Bătrânii spun, că au auzit despre el, că a fost om deștept, iar' scrisoarea ce i-se află prin protocoale e regulată și frumoasă.

2. *Constantin Popovici* 1796—1799 †.

4. *Simon Dumitru*, născut în Măderat, fost elev al lui Rista, a funcționat dela 1800—1812, când s'a deschis cursul pedagogic (1812) în Arad, după aceea a venit acasă și a mai funcționat în două rânduri, dela 1815—1832 și dela 1841—1843. Au știut vorbi limba română, latină, maghiară și slavonă †.

4. *Mihai Constantinovici*, dela 1813—1815 †.

5. *George Gabor*, născut în Măderat, a studiat preparandia și teologia în Arad, a funcționat dela 1832—1836 și dela 1839 până la 1841 când s'a sfințit de capelan, a murit la 1852.

6. *Demetriu Ioanoviciu*, născut în Siria, a funcționat dela a. 1836 până la 1839 †.

7.) *George Deacu*, născut în Măderat la 1825, a absolvat preparandia din Arad la 1842 a funcționat dela 1843—1844 ca suplent iar dela 1853—1863 ca definitiv. În acest an având contraverse cu preoții au fost delaturat din post și

de atunci trăește la moșia sa, purtând până în anii trecuți oficiu de tutor orfanal comunal.

8. *Teodor Bosian*, dela 1844—1847. †

9. *Mihailu Suciu*, născut în Măderat, a funcționat dela 1848—1853. †

10. *George Oanea*, născut în Siria a absolvat, prep. din Arad, a funcționat dela 1864—1872. De present notar comunal în Crocna.

11. *George Bărăbaș*, născut în Pâncola, a absolvat preparandia din Arad și a funcționat dela a. 1872—1880. Azi funcționează ca învățător în Chitighaz (comit Bichis).

La 1877 sa înființat școala a II cuprizând clasele a IV—VI-a băeți și fete sub conducerea lui:

12. *Ioan Morariu*, născut în Giula (cott. Bichis) care și a făcut studiile gimnasiale și matura în Timișoara și Beiuș iar teologia a absolvato în Arad La 1877 a fost ales de preot și învățător în Mădera și astfel a funcționat până la 1882, de când funcționează numai ca preot.

13. *Ioan Stefanescu*, născut în Mișca, a absolvat preparandia în Arad și a funcționat ca învățător la școala inferioară în anul 1880, după ce s'a dus să studieze teologia.

14. *Ioan Ionescu*, născut în Semeș, studiile le-a făcut la gimnaziul și preparandia gr.-or. din Arad. A funcționat dela 1881—1882 la școala infer., iar dela 1882—1884 la școala de băeți.

La 1882 s'a sistat școala superioară și s'a înființat școala de fete cea dintâiu învățătoare a fost:

15. *Iulia Plaşa*, născută în Gioroc, a funcţionat dela 1882—1884, când s'a strămutat în Sâmbăteni, unde funcţionează şi acum.

16. *Maria Demian*, născută în Oraviţa (cott. Caraş-Severin) a funcţionat numai dela 1 Decembrie 1884, când apoi s'a dus în altă comună.

Iulia Plaşa.

17. *Petru Vancu*, născut în Cuvin la 1865, studiile preparandiale şi-lea făcut în pre-

parandia gr.-or. din Arad. Dela 1884 a funcționat la școala de băieți, având clasele I—VI-a până la 1896, când s'a deschis a III-a școală

Petru Vancu.

de atunci funcționează tot la școala de băieți, dar la clasele superioare.

18. *Maria Codrean*, născută Barbu, în Abrud (cottul Alba-de-jos) la 1841, studiile și-lea făcut la școala superioară de fete în Cluj și

preparandia din Arad, funcționează dela 1875, iar în Măderat la școala de fete dela 1885 până azi *).

Deschisindu-se școala a III care e mixtă, băieții și fetele de clasa I și a II s'au pus sub conducerea învățătorului al treilea.

19. *Pavel Siiartău*, născut în Sinitea la 1869, a absolvat preparandia gr.-or. din Arad, și funcționează dela 1 Ianuarie 1896 până azi.

Pavel Siiartău, învă.

În anul 1894, străinii (măestrii și negustori) au cerut să li-se facă școală maghiară. Nefiind ei

*) Invățătoarea M. Codrean cu finea anului 1903 a trecut în pensie iar locul s'a ocupat provizor de D-șoara Hortensia Bogdan.

atâta cât să poată susțineau au cerut să fie comunală, dar comuna nu s'a învoit. La urmă cedând forței, comitetul comunal a ales scaun școlar din sânul său, ceea ce nu a plăcut străinilor și după multe arătări — că tragănează înactivarea școalei maghiare — au fost suspendat și înlocuit cu niște sârmani măestri, în frunte cu un Ovreu, care s'a silit mult pentru înflințarea școalei.

Cu toate că s'a înființat, comuna nu-a voit să contribue cu nimic și inițiatorii au trebuit să facă colecte ca să se poată susține. Statul încă contribue cu un mic ajutor. În timpul din urmă să face presiune asupra comunei ca să-o susțină deși reprezentanța comunală a protestat de atâtea ori.

Școala poartă titlu de comunală.

Invățătorii cari s'au urmat dela început până acum a fost Kovács Béla și Tóder Iulian, iar dela 1900 Dimitrie Bugariu. Școala ecercetată și de cătră băeți români.

În cât privește starea culturală Măderătenii, deși abia acum s'au ridicat încât-va din întunecul neștiinței — au înaintat repede. În anii trecuți au format o societate de lectură dar care a încetat din lipsa de sprijin. Mai târziu (1894) s'a înființat o »bibliotecă poporală« care în present posedă 125 de broșuri.

Ziarele și gazetele ce vin în Măderat sunt următoarele: Tribuna Poporului 20 ex.) Biserica și Școala, Arhiva, Albina, Bunul Econom (4 ex.), Foia Poporului (5 ex.), Tribuna, Vulturul și Poporul (3 ex.), iar magiare Herco Pater, Aradi

Közlöny, Arad és Vidéke, Budapesti-Hirlap și Borásrati Lap. La casa comunală: Aradi Közlöny, Poporul și încă altele 7 politice, economice și de cuprins administrativ și judiciar.

Referitor la graiul poporului român din Măderat se poate susține cu drept cuvânt că vorbesc curat românește, — dacă se exceptionează expresiunea — moale — care se folosește în părțile de răsărit ale Crișului începând cu Măderatul — a sunetelor *ci, ce gi, ge, t*, precum și folosirea a câtor-va cuvinte ungurești.

Ca particularitate să notează următoarele: Măi George (în loc de Gheorghe)! Ciinie o fost în grăgină, ge-o adunat pruniile gi pă gios? (În loc de: Cine a fost în grădină, de-au adunat prunele de-pe jos?) — Ci ingie esci măi fracie? (De unde ești măi frate?)

Se folosesc vorbele maghiare romanisate: meseleu (perie de vărui) colop (pălărie) obloc (fereastră) uliția (stradă), megis (totuși), cios (jitar ori păzitor).

Vorba »ghébă« sau înzădar e schimbată în *heaba* și *de-a-ficea*. Aceasta mai are și alt înțeles s. ex. când cineva primește un lucru gratis sau în ciuste, să zice că la primit »de-a-fitea«.

Verbul »mergem« să exprime »merem« și mem s. ex.: Noi mem (uneori merem) la plug.

Verbul »a fi« când e în modul doritor și e în legătură cu alt verb activ, să schimbe în »vut« s. ex. Aș *vut* veni la voi ect.

Când să exprime o cugetare dubioasă în care să se folosească pronum: »barem« să înlocuește cu »*incatele*« s. ex. *Incate* (sau *încatele*

câte odată și încalete) să fi mers și ea la fântână.

Generațiunea bătrână, care e reprezentată prin câți-va moșnegi, mai folosește încă vorbirea veche, care poate va fi fost folosită pretutindenea ori numai în comunele din jur — aceasta se va ști când vor fi făcute istoriile comunelor românești.

Bătrânii conversează în modul următor: Când *eraserăm* noi prunci, ne-am fost *dusu-ne* până în Arad... și nîime nu ne *dădut* nîmica să gustam.

Scii *ortacie* (pretene) *gie* când so măsurat hotarul, cum ne *dusesere-ne* și pe noi pe prunci ca să ne arătie *mezuna* hotarului¹⁾

Mai demult se foloseau și vorbele: Bogda-proste, blagoslovit și alte vorbe rămase de pe timpul stăpânirii sârbesti.

.....

III. Ocupațiunea locuitorilor.

1. Agricultura.

Ocupațiunea principală a locuitorilor din Măderat a fost și este: agricultura sau lucrarea pământului. Locuitorii încă din vremuri nepomenite se acupă cu plugăritul — dar cu timpul înmulțindu-se, azi pământul acomodat pentru sămănături e prea puțin.

¹⁾ Conversare între fostul învățător George Deac (bătrân în etate de 76 ani) și Ioan Galde (în etate de 82 ani) auzită de către autorul acestei scrieri încă în a. 1896.

Înainte de a să pune satul la rând și a-se segrega hotarul, pământul arătoriu era și mai puțin ca acum.

În a. 1839, când s'a regulat hotarul s'au aflat că sunt 257 pătrare sau $64\frac{1}{2}$ sesii pământ și 529 cânepiști (a 103 st. □), cari s'au dat după numărul casei.

După datele ce se află în arhivul comunei, Măderatul avut la a. 1839 proprietari mici și zileri 523, și anume:

232	proprietari de case cu câte $\frac{1}{2}$	intravilan.
85	propr. cu intrav. și câte $\frac{1}{8}$ sesie	= $42\frac{1}{2}$ pătr.
193	» » » » » $\frac{2}{9}$ »	= 193 pătr.
1	» » » » » $\frac{3}{8}$ »	= $1\frac{1}{2}$ »
6	» » » » » $\frac{4}{8}$ »	= 12 »
2	» » » » » $\frac{4}{4}$ și $\frac{8}{8}$ »	= 8 »
4	intravilane dominiale, de tot	
523	proprietari.	

Având comuna pășune prea multă — în asemănare cu numărul sesiilor de pământ arător iar dările ridicându-se din zi în zi, au decis se taie din pășunea comunală un teritor, pe care apoi l'au împărțit în porțile de câte $\frac{1}{2}$ jug. mic sau 550 st. p., și s'a dat la fie-care număr de casă — afară de cele dominiale — câte una. S'au dat de tot 490 de porțile — numai după intravilanele cu casă — și astfel s'au mărit pământul arător cu 245 jug. (a 1100 st. □).

Între posesorii de pământ nu erau alte neamuri de cât Români, apoi câte $\frac{2}{4}$ sesie pentru învățător și notariul comunei și 2 sesii parohiale.

310704
BIBLIOTECA
Nr.

Înainte de regularea hotarului avea erariul respective domnul feudal ce a urmat¹⁾ numai pământul și pășunea rămasă ori luată dela »urbariași« cari nu puteau împlini »robota« sau cadențele urbariale. La segregare și-le au adunat toate într'un complex formând o moșie de $46\frac{1300}{1600}$ jug. cat., care se află în partea comunei de cătră m.-noapte.

Pe timpul când sâtenii erau iobagi, făceau »robota« sau servitute după averea ce o aveau erarului ori domnului feudal.

Cine avea numai casă, făcea 18 zile de lucru.

»	»	$\frac{1}{8}$	p.(ori avé vite ori ba)	$13\frac{1}{2}$	z. de lucru			
»	»	$\frac{1}{4}$	»	»	»	»	»	»
»	»	$\frac{2}{8}$	»	»	»	»	»	»

Cine n'avea nici casă, ci trăia cu ziua 12 zile, apoi fiecare mai solvea de casă 1 fl. de argint. Afară de aceasta se dădea dejma (decimă): dela 10 șinice grâu câte 2; dela 9 șin. cucuruz câte 1 șinic. Decima adunată de primarul satului să încarcă pe carăle iobagilor și se transportau la magazina dom. din Pâncota, ori la moara din Seleuș.

Familiile nobile cari mai rămaseră: *Popescu*²⁾ și *Vanu*, au fost scutite de lucrările urbariale, dar dela 1836 până la 1840 și ei solveau după pământurile urbariale, răscumpărând fiecare zi de de lucru pentru 25 cruceri.

¹⁾ Br. Dietrich, azi prințul Szulkowszky.

²⁾ Familiile Popescu, cari trăesc azi, sunt venite mai târziu. Una se formează din următorii preotului Popescu (v. p. 18) iar alta din următorii unui nobil Popa venit din Galșa, ca ginere la Popescu, unde și-a schimbat și numele.

În decursul timpului proprietatea s'a schimbat trecând dela unii la alții, sau prin vindere sau prin moștenire :

În anul 1898 au fost în comună 524 proprietari, împărțiți astfel:

106	prop.	numai	cu	casă	și	intravilane	(13	străini)
150	»	»	»	»	»	»	câte	un $\frac{1}{2}$ jug. păm. (holdiță)
12	»	»	»	»	»	»	$\frac{1}{16}$	ses. pă. = $-\frac{3}{4}$ ses.
121	»	»	»	»	»	»	$\frac{1}{8}$	» » = $15\frac{1}{8}$ »
84	»	»	»	»	»	»	$\frac{2}{8}$	» » = 21 — »
20	»	»	»	»	»	»	$\frac{3}{8}$	» » = $7\frac{4}{8}$ »
17	»	»	»	»	»	»	$\frac{4}{8}$	» » = $8\frac{4}{8}$ »
9	»	»	»	»	»	»	$\frac{5}{8}$	» » = $5\frac{5}{8}$ »
1	»	»	»	»	»	»	$\frac{6}{8}$	» » = $-\frac{6}{8}$ »
1	»	»	»	»	»	»	$\frac{8}{8}$	» » = 1 — »
2	»	»	»	»	»	»	$1\frac{2}{8}$	» » = $2\frac{4}{8}$ »
1	»	»	»	»	»	»	$1\frac{4}{8}$	» » = $1\frac{4}{8}$ »

Comuna ca și corp moral încă dispune de 43 jugh, pământ arătoriu, care sa cuprins între celelalte din cotiturile formate prin hotar ori din locurile care mai demult erau bălți cu șovar și trestie.

Din pământul sătenilor au cuprins streinii câteva jughere pe locul cel mai înalt, care e acomodat la cultivarea viei, decât a bucatelor.

Până la anul 1887 pământul se cultiva după obiceiul vechi lăsându-se o împărțială ne arată numinduse „ogor“ până ce în fapt era pârlog, căci numai puțini făceau ogor, adecă-'l arau mai demulte ori.

Mai de mult se ara cu plug de lemn, care afară de cioroslu (ferul tăetor) avea toate păr-

șile făcute din lemn. Arătura să făcea pe deasupra, iar grăpatul se făcea cu loitra dela car, ori dacă se lucra bine, apoi cu grapă tăcută numai din spini.

Grâul și săcara, de multe ori și ovăsul să tăiau cu secera. Călcatul bucatelor se făcea ori cu înblătiile, ori cu boii și numai târziu cu caii. Călcarea cu boi se făcea astfel, că se puneă în mijlocul ariei un stâlp de care erau legați boii cu un ștreang sau pălămariu lung, apoi erau învârțiți în arie roata pe după stâlp până ce se înfășura tot pălămariul și ajungeau la stâlp. Atunci erau întorși napoi și iară mergeau pe unde au venit, până sa desfășurat tot ștreangul și tot așa mai de multe ori până ce era grâul bine călcat.

După ce se găta înblătitul sau călcatul se făcea *cernerea* sau *vânturatul*, care mai de mult se făcea cu mare greutate, fiind-că nu erau vânturătoare sau ciururi, numai se aruncau boabele cu pleavă cu tot în preașma vântului, care apoi alegea boabele de o parte, iar pleava de altă parte. Abia pe la 1870 s'a început vânturatul cu „*ciurul*” sau vânturătorul.

În timpul din urmă cultivarea pământului a înaintat bine. Sătenii au început a lucra pământul mai rațional — gunoindul regulat și arândul afund, — apoi a folosi recuisite moderne precum sunt: *plugul de fer, grapa de fer cu șire dese, tăvălugul, mașina de sămănat, mașina de călcat, trier, plug de săpat cucurusul, mașină de sfărmat cucurusul* etc.

Era obicei mai de mult, de a-se cultivă mai mult grâu și săcară, apoi cucuruz, și puțin orz și ovăs.

În timpul din urmă să cultivează mai bine acestea bucate, iar ca plante pentru nutreț au început a-se cultiva: trifoiul, lucerna, măzerichea sau biccul și napii de nutreț sau burgundele.

Pe hotarul comunei Măderat să samănă au de an :

jug. cat.		măji sămânță
1300	cu grâu de toamnă, cari produc cam	10000
500	» cucuruz » » »	5000
20	» săcară » » »	100
50	» măzărice (bicău) » » »	250
5	» orz » » »	60
5	» cartofi » » »	400
2	» mazere (păsula) fasole.) » »	20
50	» măzeriche pentru nutreț » »	600
5	» napi » » »	800
5	» trifoi și lucerna » » »	100
și 12	» cânepă, cari dau 60 mii mănuși și 10 —	
15	m. sămânță.	

Bucatele ce produc pe hotarul comunei abia sunt de ajuns pentru lipsele sătenilor, ba, dacă numai ceva e timpul nefavorabil nu sunt de ajuns ci trebuie să cumpere. Dar dacă timpul e priincios, cine are pământ mai mult poate și vinde. Bucatele se scot de vindut pe piața Aradului, dar cu deosebire la Pankota. Hotarul de sămănat se împarte în 4 părți: 2 de toamnă și 2 de primăvară. Plata lucrătorilor este: pentru arat de fiecare lanț (1¹/₂ jug.) 6—8 floreni; la

secerat, pentru fiecare 3—4 măsuri (à 30 lit.) grâu; la sapă de cucuruz câte 40—70 cr. și de mâncat.

Mai demult abia să afla cine să lucre pământul. Dacă cutare-va n'avea vite și voia să'l dea la lucru în parte, atunci dădea brazdă pentru brazdă, adică prop. dădea $\frac{1}{2}$ din pământ pentru că i-se ara și aducea acasă, iar celalalt lucru tot el îl făcea.

Astăzi din contră, nu se allă pământ destul, și cine ia în parte, dă de-a gata jumătate din recoltă fără ca pro. să aibă altă grijă decât numai să împărțească productul.

Păzitorii de câmp (cioșii) au plata în produse: de fiecare lanț de grâu orez, și orz, câte 2 snopi; iar dela cucuruz (păpușoi) o măsură.

În legătură cu economia câmpului e și creșterea vitelor, cari se reportă mai mult la vitele ce sunt de lipsă la economie. De când însă au început economii a sămăna plante pentru nutreț de atunci au vite mai frumoase, în timpul din urmă au început a crește chiar și pentru târg, cari apoi le vând în orașele Arad, Pancota, Sîria și Zărand câte-odată și la Giula.

Pe hotarul comunei se susțin: 200 cai, 160 boi de jug, 45 - 56 juncani, 150 vaci cu lapte, 50 vaci sterpe, 200 vitei, 300 capre, 450 porci și peste 1000 de oi.

Caii sunt mai toți de rasă muntenească, puțini sunt și de câmpie.

Vitele cornute sunt de soiuri încrucișate, rassă ungurească cu soiul pinzgau și șvitzera.

Oile sunt — de rasele — folosite în părțile ungurene, cari se țin de soiul așa numit *rassă bârșană*.

Porcii sunt de soiu unguresc și mai de mult se creșteau mulți, acum însă în acești 6 ani din urmă au fost nimiciviți prin epidemie.

2. Vinicultura.

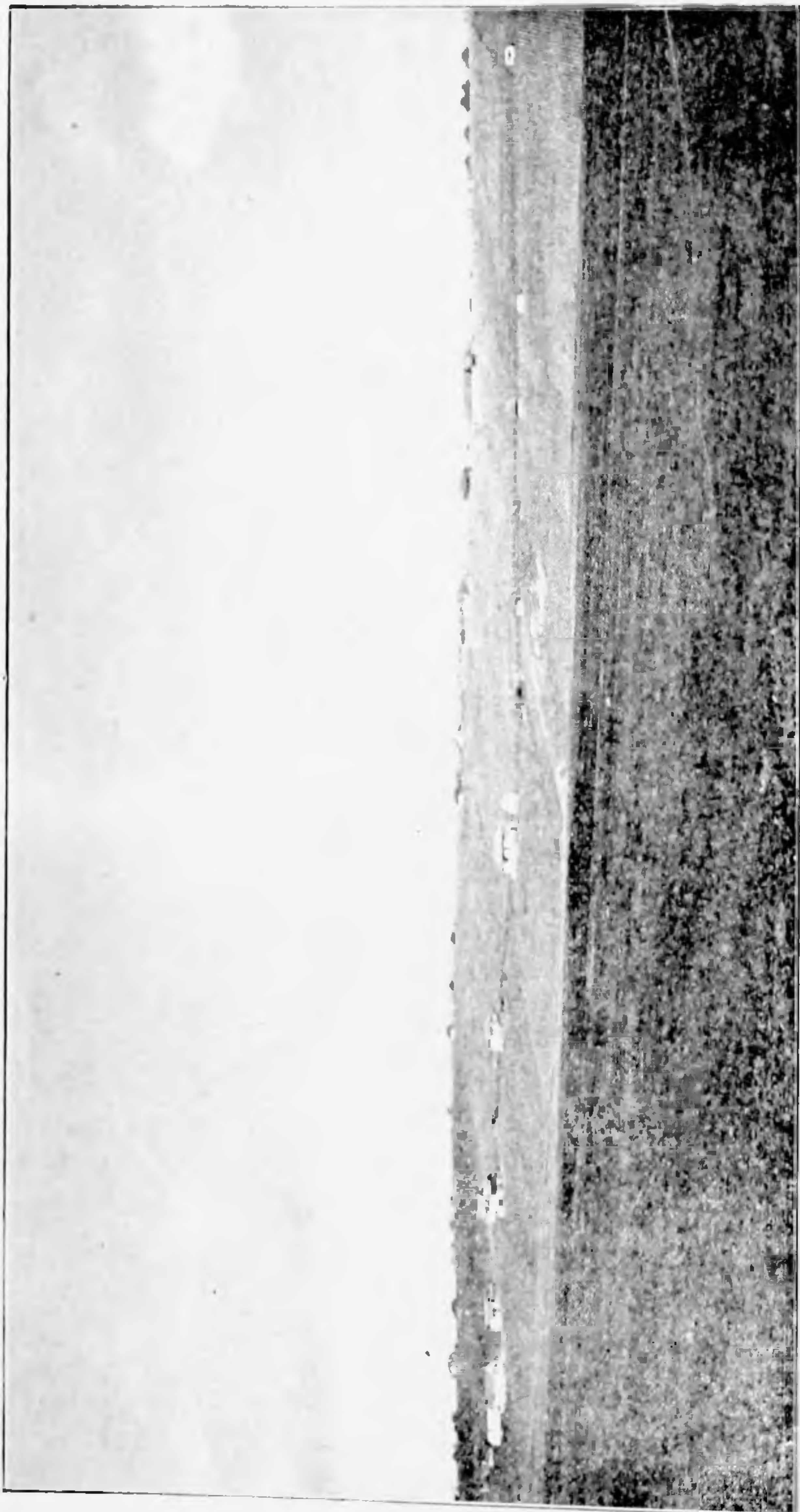
Pe hotarul comunei se află un teritor destul de mare cu vii. Toate locurile sădite sunt în legătură — afară de partea numită Bocrita și formează — încă din timpuri de tot vechi comună administrativă de sine stătătoare.

Afară de viile sădite prin grădini, singur teritoriul din hotar e sădit cu vie pe o întindere de 668 jug. catastrale.

Pământul din hotarului comunei fiindcă e puțin nășipos și încâtva și văros, e foarte potrivit pentru cultivarea viei, cu atât mai vârtos, că pământul e ușor de lucrat, iar' poziția dealurilor face, ca viile să fie scutite de vânturi și călduri prea meri, iar' de altă parte clima e mai mult caldă decât rece.

Încă din timpuri de tot vechi se amintește despre promontarul cu vii dela Măderat. Sub Andreiu al II-lea, dela a. 1214 datează o diplomă,¹⁾ din care se vede că proprietarii de vii din comună — cât și cei din comunele din jur solviau decima, parte la capitulul din Vatiu, parte la alte capitule.

¹⁾ Vezi Fábrián G. — Arad-megye története. Testa. 1835, diploma de sub G.

Promontorul cu vîi „Dealul mare”, (privit de către răsărit).

Spre mai bună convingere să adneseză următoarea diplomă :

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis Amen.¹⁾ Andreas Dei Gratias Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Rame, Servie, Gallicie, Lodomeque Rex in perpetuum.

Quum his, qui scripti carent authentico, processu temporis solet oblivio novercari : hoc singulare remedium adinvenit humana solertia, ut quod memoria dignum credit, testimonio litterarum commendetur. Eapropter ad istam tiam fidelis nostri *Boleslai* Vaciensis Episcopi, quia suae devotionis integritatem multis rerum comperimus argumentis, nolentes tam praeclara benignitatis obsequia irremunerata relinquere, vel dilui posse nubilo cujuspiam oblivionis ; Testamenti ipsius seriem, secundum quam ipse de rebus suis tam mobilibus, quam immobilibus disposuit, auctoritate regia censuimus confirmandam : quia idem Episcopus tempore dilecti fratris nostri *Emerici Regis* quum ob regiae celsitudinis ingratitude falsi sceleris poenas subisset, authenticum super serie predicti Testamenti inclite recordationis *Patris nostri Bulla Belae Regis insignitum* in presentia nostre se pluribus amisisse docuit argumentis.

Idem igitur Boleslaus Vaciensis Ecclesiae dictus Episcopus, temporalibus eterna, terrenis caelestia casuris perempniter mansura comparare desiderans. universa predia sua, cum libertinis, servis et ancillis, ratione hereditarie successionis ad se devoluta, seu que ex munificentia regia, vel principum regni collata noscebantur, vel a-

¹⁾ A se vedeã traducerea.

liquo sibi emptionis titulo competere videbantur Ecclesiae Sancte Crucis et Canonicis in ea sub titulo Premonstratensis Ordinis in candido habitu Deo militantibus, ut inferius annotabuntur, omnia devotus contulit . . . Contulit igitur predictus Episcopus predium quod *Leless* vocatur, in quo situm est, monasterium, sibi a secundo rege Bela filio ducis Almi collatum, quando eum de sacro baptismatis fonte elevavit. Cujus meta prima incipit: — Contulit etiam aliud predium, quod est ultra latericiam, nomine *Kopus*, totaliter absque alicujus participatione, cujus prime metae: — Predium etiam *Visaka* nomine, contulit, cujus prime metae: — Predium etiam quod *Mager* . . . vocatur, contulit, quod est ultra Crisium, emptum ab uxore Petri et filio suo nomine Prys, cum pomario et duobus molendinis, et terram ad quatuor aratra sufficientem. Juxta villam etiam *Wadazow* dedit duo territoria cum duobus locis molendinorum.

Contulit etiam predium, nomine *Apa* filio Giulardi, cujus metas definiunt: *Septil, Er, Herseg, Humovozow, Boyhozow, Zenerdy, Mechlen, Macrafalva, Berukweg, Masar*. — — Contulit etiam predium, nomine *Nikad*, emptum a quodam, nomine *Tholoid* tertiam partem terre totius ville cum 12 vineis: portionem videlicet qua quondam fuit *Tekuse*, filii Leustachii, super quam partem etiam sita est Ecclesia in honorem S. Margarethe. — In villa etiam *Golsa* dedit 10 vineas cum vinitoribus cum terra sufficienti, tam ad habitandum, quam ad arandum. In *Egregy* etiam dedit 12 vineas sine vinitoribus, et jobba-

gyone, nomine Lodomir, cum fillis et sufficienti terra eidem Jobbagyoni ad manendum et arandum. — Loca igitur prenomitata superius, videlicet quarta pars in Micusa cum palatio, et quinque vineas in *Bihor*, predium etiam, nomine *Narher*, et predium, nomine de *Macra* videlicet *Apa*, *Nigad*, etiam cum vineis et *Galosa* similiter cum vineis; ista loca et ad ea pertinentia cum molendinis vinei, libertinis, servis et ancillis, que juri *Eluimi* Episcopi Varadiensis, fratris sui competere videbantur, ab ipso in presentia *Iob* Archiepiscopi et Strigoniensis Capituli comparavit, quum Romam tempore regis Emerici, pro quibusdam necessitatibus esset profecturus, pro 400 marcis argenti; — Decimas etiam porcorum, que singulis annis super homines ejusdem Ecclesiae colligebantur, ejus petitionibus pulsati ita libere contulimus possidendas, ut . . . Contulit etiam Jobagionem, nomine *Bera* obtutu fidelitates sue ita ex omni jugo servitutis exemptum, ut nulli omnino servili conditioni subiaceat, nisi ipse vel sui cum humana sepe violentia id quod non posuit, tallit, et ubi non seminavit, metit; idcirco perversis negotiis prudenter occurrimus, quam etatis nostrae negocia litterarum memoria commendamus. Nam solet frequenter accidere, quod et ipsos justitie testes de medio revellat interitus, et a multis eradat oblivio que videntur.

Unde ne qua possit in posterum super his, que superius antonavimus, oriri calumnia, nec aliquis de progenie sepe dicti Boleslai, Vaciensi Episcopi, vel quilibet alius, donationem ab ipso

sepe dicto factam presumendo attentet, casu quolibet infringere, nec non confirmationi nostrae possit, vel audeat in posterum obviare, presentem paginam auctoritate regia, et subscriptione Nobilium confirmatam, sigilli nostri caractere pariter et auctoritate jussimus insigniri. Datus per manus Thome, Aule Regie Cancellarii et Albensis prepositi, anno ab Incarnatione Domini 1214. Venerabili Joanne Strigoniensi, Bertholde Colocensi Archiepiscopis existentibus; Calano Quinquae-Ecclesiensi, Katapano Agriensi, Desiderio Chanadiensi, Simone Varadiensi, Petro Jauriensi, Vilhelmo Ultraselvano, Gothardo Zagrabieni Roberto Vesprimiensi, Iacobo Vaciensi Ecclesias felicite gubernantibus. Nicolao Palatino C. Bodrug, *Ochus Bano*, *Jula Vajvoda* et C. Sonukien, Salomone Bach, Magistro Tavernicorum; Simone Zobor et Magistro Dapiferorum; Martino Chanad et Curiali Comite; *Mika Bihor* Joanne Sopron. Pothone Musun. Smaragda Poson. Miska Ferrei Castri; Alexandrio novi-Castri; Nicolao fratre Moys, Albensi, Sebus Crasovien. Nicolao fratre Ugrin Kamarun. Hetze Thumusien. Rodolpho Borsien. Iacobo Borsudu. Martino Zemlin. Benedieto Hunguar Hanone de Borsua; Jula, fratre Ratolth Nitrien. Kelemen Orod Comitatus tenentibus; regni nostri anno nono (L Fehér, Cod. Dipl T. III vol. I p. 153.)

Nu tot-de-una au fost atâtea vii câte sunt astăzi. Dealul numit »Sădis« și din »dealul mare« partea de câtră hotarul comunei Musca până la drumul mare, ce duce la fântâna lui Oșel, a fost pășune și sămănătură; dar pe la 1830 domeniul

din Pâncota ca feud, la luat dela săteni, dându-le în schimb — ca pământ arător — o parte din hotarul Agrișului ce era moșie dominială și ajunge între hotarul com. Măderat și a comunei Ternova.

Dealul luat dela săteni, a fost sfâșiat în părțile și dat proprietarilor străini să-l folosească — se înțelege, că trebuiau să solvească »decima« cuvenită.

În vremile bătrâne, sătenii — sau mai bine zis: proprietarii de vie, — nu solveau nimica dare după vie, decât că, din rodul vinului dădeau $\frac{1}{9}$ (a noua parte), adică 8 acoave (1 acov = 56.5 litre) erau a proprietarului, iar al 9-lea era al domeniului. Dejma (decima) se adună de către »judele promontorial, — care pe atunci era pus în slujbă de directorul domeniial — și vinul adunat se transporta ori la Pancota în pivnițele dominiali, ori la birtu comunal.

Mai nainte nu erau viile așa bine cultivate, cu toate acestea făceau roadă îmbelșugată.

În unii ani (1878) au fost atâta roadă încât nu aveau vierii loc unde să cuprindă vinul, iar prețul scăzuse la 1 fl. și 20—50 cr. acovul, după măsurile și banii de atunci, iar în cei de azi 2—3 coroane.

Prețul normal al vinului din viile bătrâne era între 6 și 10 fl. acovul, uneori se urca și la 14 fl.

Erau însă și ani când nu aduceau roadă, ori din cauză că le bruma ori înghețau când se despropau.

În anul 1886 s'a ivit mai întâiu filoxeră, insecta îngrozitoare și cel mai mare dușman al viilor, care în scurt timp a nimicit toate viile, așa că până în a. 1892 nu mai rămăse-se, nici o vie bătrână.

Oamenii erau sperați și nu știau ce să facă, după ce au pierdut atâta venit... Și într-adevăr, că și cel mai împietrit om trebuia să lăcrimeze cunoscând înainte de aceea viile cele frumoase, și în urmă văzând pustia de locuri pârloage și părăsite.

Pe locul viilor au sămănat bucate și legume,

În anul 1893, unii dintre proprietarii streini au început a săpa din nou și a întoarce pământul în locul pe unde a fost vie, la afunzime de 50—90 cm. și a sădi locul săpat cu »losă de vie americană« sau sălbatică, care mai târziu a fost altuită »cu viță de vie nobilă« (de cea veche roditoare) după aceea ori să boitășia, ori se tăiau altoile dela butucul american și se plantau sau sădeau în alt loc unde era plănuț să se sădească.

Lozele americane înainte de a fi sădite erau păstrate în gropi ori în pivnițe (podrum) de unde se scoteau numai pe timpul când să sădeau, ori se altuiau.

Altuirea e de două feluri: în *loză* care să mai zice și »în uscat«, apoi în *lăstari* care se mai numește și »în verde«. La început sădirea s'a făcut la distanță de 2 metri, printre cari rânduri după ce era altuită via să mai boitășia un rând, dar fiind rezultat slab s'a făcut sădirea în rânduri de câte 1—1.2—1.5 m.

Pentru întorsul sau rigorizarea pământului se solvea după cum era săpătura de afundă dela 6—12 cr. de stângen pătrat (3·6 m. □).

Pentru altuit se solvea la zi 70 cr. până la 1 fl. iar de bucată (la altuirea verde) câte $1\frac{1}{2}$ cr. până la 3 cr. sau 6 fl.

Cu timpul, Românii din Măderat au devenit așa de iscușiți altoitori, atât în *loșă* (uscat) cât și în lăstari (verde) că li se dusesse veste, de erau chemați la altuit de cele mai de frunte societăți. Așa, societatea de vierit din Arad, care de altcum e a statului ung., angagia câte 80—120 de oameni anual solvindu-i cu 17—18 fl. la lună sau în banii de azi 34—36 cor, societatea trenurilor ce are pepinărie la Ienopolea (B.-Jenő) încă dela începutul altuiei de prin 1894 a lucrat cu câte 60—70 măderătani, solvindu-i lunar cu câte 20 fl. și în toată săptămâna, trenul tur-retur gratis.

La altuirea în verde erau chemați pe la Orosház, Hususeu, Verșeț (Bănat), pe la Mediaș (Ardeal) și alte părți.

Comuna promontorială e de sine stătătoare. Ea își conduce afacerile sale prin un president vicepresident, notar, un jude promontorial și un comitet de 12 membrii aleși pe 3 ani.

Impărțirea viilor e tot cea veche, adecă cât poate săpa un om în timp normal într'o zi (cam 200 st. cuad.) se numește: o sapă:

Spesele promontoriale se acopăr din aruncul făcut după sapele de vie. Aruncul e de trei clase: de I-a să țin viile cari aduc roadă și au și colne solvesc de sapă 64 fl., II-a viile cari sunt sădite,

dar n'aduc roadă, ori sunt pârloage dar au colne, solvesc de sapă 48 fil., III-a viile nesădite 24 fil.

În 1898 aruncul e de 2664 coroane, din care să acoper toate lipsele; precum: plata notariului, judeului și a servitorilor promontoriali, apoi se susțin în stare bună drumurile și gardurile, căci viile jur împrejur sunt îngrădite cu gard viu de spini (maclura), pe unele locuri și de scânduri.

Viile nouă rodesc cu mult mai bine ca cele vechi. Prețul vinului în anii trecuți a fost la 18—22 fl. htl. dar din an în an scade, fiindcă se înmulțesc viile, așa că azi se vinde ca must cu 22—24 coróane, iar fert cu 26—28 cor.

Teritoriul de 668 jug. e împărțit la 424 Români (10 din alte sate) și 79 străini, cari (afară de 4 inși) locuiesc în alte cumunități. În a. 1831 erau afară de săteni numai 26 străini prdprietari de vii, între cari și 3 țărani români din alte sate.

Partea cea mai mare dintre ei au moștenit viile din neam în neam, iar unii leau cumpărat dela săteni.

3. Meseriile.

Ca în tot locul, între Români — așa și în Măderat, sătenii nu se ocupă cu măestria, ca ocupațiune deosebită, ci și dacă se ocupă cu ceva, aceasta o fac mai mult ca ocupațiune secundară.

Măestriile cari se profesionează sunt acelea de cari sătenii au nefcungiurată lipsă, de lucrări pentru târguri nici nu mai poate fi vorbă.

După felul măestriilor sunt în comună; 3

siaari, (2 Români și 1 Ungur); 2 *măsari*, (amândoi Români); 12 *lemnari*, (10 Români și 2 Unguri); 5 *butari*, (pinteri (un Român, 4 Nemți); 4 *fauri*, (toți străini); 3 *rotari*, (toți străini); 4 *cismari*, (între cari și un Român); 2 *măcelari*, (între cari și un Român); 3 *cojocari*, (toți Români); 2 *morari*, (toți străini); 1 *barbier*, (străin); 5 *cositoare*, (între cari 2 române).

E însă speranță că pe viitor vor fi mai mulți măestrii români de oare-ce sunt duși la măestrii 14 băceți, împărțiți astfel: 2 măsari, 1 bular, 2 croitori, 1 faur, 1 plevar, 1 pânzar, 1 coloritor, 1 păpucar, 2 cismari și 2 barbieri.

De altcum portul sătenilor e astfel, că nu au lipsă de măestrii deosebite.

Tot în secția meseriei se poate lua și industria de casă care e lucrată de femeile române. Ele țasă pânză din cânepă, în și bumbac, din care prelucră tot felul de albituri și de haine; apoi pânză de lână din care fac șubile și ponevile sau coperișile de pat și de masă. — Partea cea mai mare își lucră sacii și ponevile de lipsă la economie.

4. Negoțul (comerțul).

Fiindcă locuitorii comunei Măderat, se ocupă exclusiv cu lucrarea pământului și a viilor, iar' în câtva și de cultivarea poamelor, de alt negoț — în mare — nu poate fi vorba decât numai acela cu lucrurile neîncunjurat de lipsă.

Tot comerțul constă din vinderea produselor agricole, a poamelor și a vinului, apoi din

consumarea diferitelor lucruri de ducheane — cari din timpuri nepomenite au fost tot în mâna străinilor și cu deosebire a ovreilor, cari adunau zeci de mii de floreni — în schimbul negoțului rău și prăpădit. S'a schimbat însă lucrul, când stăpânirea a rescumpărat dreptul de regalii dela foști »domni feudali« și dela felurite societăți.

În anul 1892 s'a deschis cel dintâiu ducheane românesc în Măderat prin individul Moise Morariu, care știindu-se acomodat cu sătenii dintr'un ducheane mic — în preț de vre-o câteva zeci floreni și-a făcut avere de mai multe mii fl. — cu toate că se mai aflau în comună încă 4 duchene, (prăvălii).

În restimp, Ovreeii au început a decădea și a merge din sat, iar' în locul lor au venit alții, dar' și aceia au tălpășito.

În 1897, în localul birtului mare (prop. domen.) au deschis negoț o companie de 4 țerani români, cari după exerciere de $\frac{1}{2}$ an l-au predat unor străini.

În timpul trecut, înaintea de a exista calea ferată prin apropiere, — ca să fie comunicația așa ușoară, — sătenii purtau negoț foarte estins de vin. Purtau vinul pe la Timișoara, Segedin Senteș etc., dar' clădindu-se căile ferate s'a făcut înlesnire, căci cumpărătorii de vin merg singuri în comună să cumpere, și nu mai așteaptă până-ce sătenii să le ducă vinul acasă.

În anii din urmă s'a încercat să se facă o casă de păstrare în legătură cu societate pe acții pentru cumpărarea vinului, dar' nefiind

destui membrii nu s'a putut duce îndeplinire.

Afară de comerciul cu vin se face comerț cu poame, căci prin vii, dar' cu deosebire prin grădini se află tot felul de pomi cari an de an aduc roade frumoase, astfel sunt: cireșii vișinii, perii, merii, caisinii, persecii și prunii tomnatici. Cu deosebire sunt cercate prunele bistrițe sau tomnatică, cari se plătesc loco — adică acasă cu 2—4 coroane măsura (a 30 litre) cumpărându-le negustorii de pe la Segedin, Senteș etc.

Strugurii — cu deosecare cei pargavi — încă se vând cu chilogramul per 50—60 cr. și pacetați în corfe de 5 chgr. se trimit în depărțări mari, chiar și în Austria.

De un timp s'a început a-se face negoț și cu galițe, cu ouă și legume, transportându-se la piața din Pâncota și Arad.

Tot de asemenea s'a început negoțul cu vite, ceea-ce numai avere poate să aducă sătenilor și să-i îndemne ca pe viitor se facă și mai în mare.

5. Albinăritul și mătăsăritul.

Încă din vremuri bătrâne, s'au ocupat sătenii și cu albinăritul dar' văzând că mierea nu are acela preț ca în trecut au părăsit acest fel de ocupațiune, care nu cere nici spese nici ostănele și de altcum aduce venit destul de înșămnat.

Astăzi abia se mai ocupă câțiva săteni cu creșterea albinelor.

Matăsăritul a fost introdus numai acum în anii din urmă și dacă sâtenii s'ar ocupa mai serios ar aduce însămnat venit.

IV. Portul și locuințele.

1. Imbrăcămintea bărbaților.

Locuitorii din Măderat toți se poartă într'un fel.

Bărbații poartă în picioare: *opinci* din pele dubită ori făcute din tureci de cisme, înfășurate

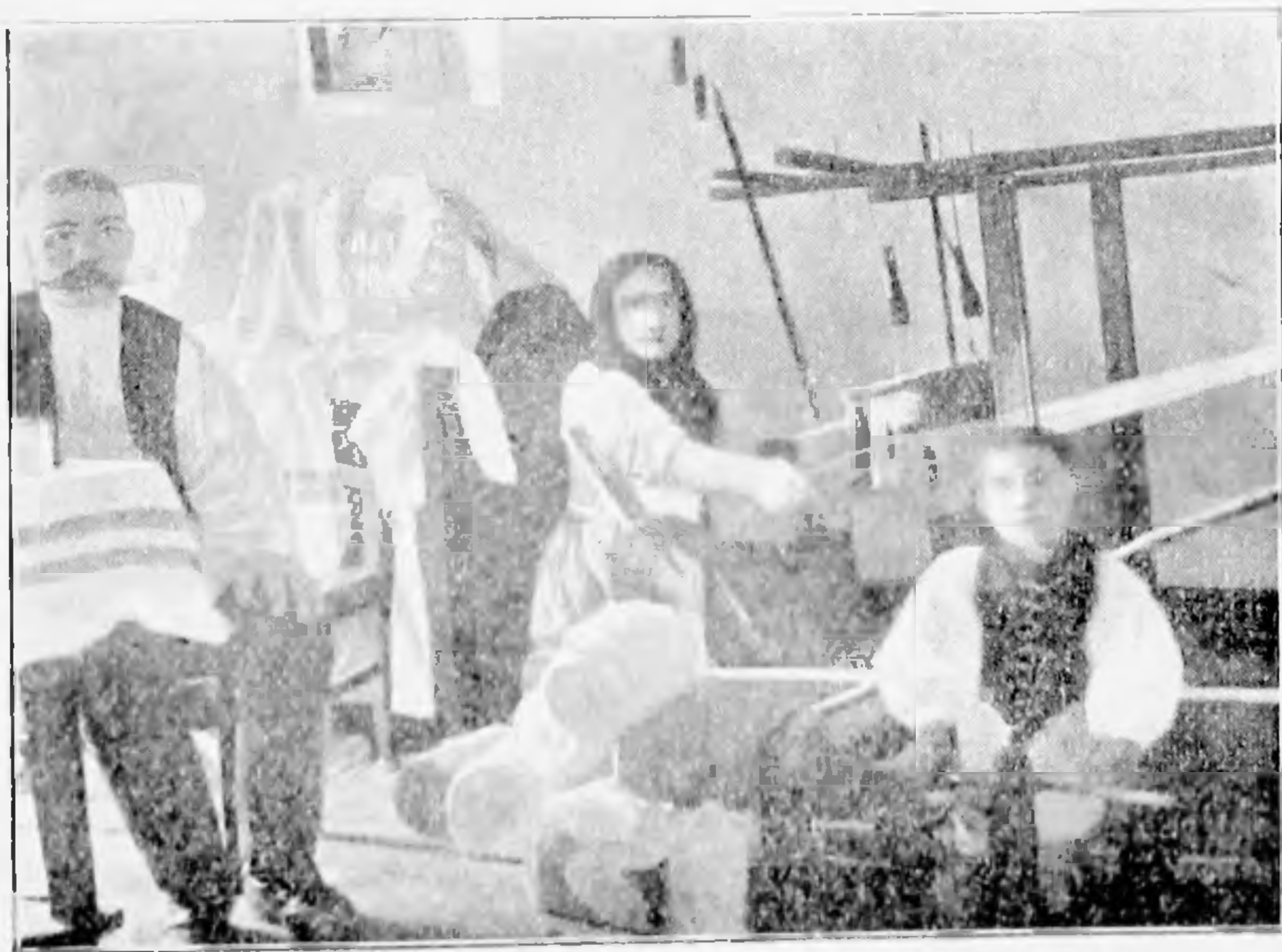

Familie țărăneasă

cu curele pe pulpea dela picioare, de multe ori însă în loc de curele e ața, iar unii cu cisme (călciumi) de piele groasă, cu tureac până la genunchi. Vara umblă în *ismene* și *cămașă*, care sunt făcute din pânză de *cânepă* și de *in* ori de bumbac. *Ismenele* să leagă sub genunchi iar unii le poartă nelegate. Iarna poartă cicareci țesuți din lână de casă, iar alții din lână neagră fabricată.

Peste cămașa care e lucrată cu sălbănas și colți pe la margini și e slobozită deasupra cicioarelor — până cătră genunchi *poartă un șerpar* sau curea lată de 3 degete — mai demult era de o palmă și peptar, — unii și cojoace din piele de oaie, lucrate cu fleri frumoase. *Peptarele* de comun ajung până la brâu, iar cojoacele sunt mai lungi.

Vara cei mai mulți poartă peptare nemțești ce au forma cojoacelor dar sunt făcute din postav negru, unele lucrate cu sinoare vânațe ori negre.

Industria de casă.

Atât vara cât și eara poartă suman — lung până la genunchi — țesut din lâna de oaie, care se face astfel:

Lâna tunsă de pe oaie se spală bine, după aceea se piaptână cu nește peptene mari de fer și se face *caer*, acesta se toarce de pe *furcă*¹⁾ și se adună fir pe *drugă* sau *fus*. De pe fus să face *ghem* iar de pe ghem se pune pe *rășitor*²⁾ făcându-se *jirebie*, care e împărțită în *veroe* și *păpuși*, jirebia se urzește pe *ursoi*³⁾ în lungime așa de mare cât cere trebuința. Desfacerea ghemului se mai face și pe *vârtelnițe*⁴⁾ și atunci să numește depănare. *Tortul* sau firele urzâte să învălesc pe *răsboi*⁵⁾ și ca să fie mai deasă se *nevedește* prin patru *ită*⁶⁾ iar ca să fie mai lată să trece prin o *spată*⁷⁾ mai lungă și apoi să țeasă împletindu-se firele cu *șevica* în care e *țevia* cu

1) *Furca* e făcută din nuia groasă de alun și când toarcă o pun între genunchi iar nu la brâu ca în alte locuri. În timpul din urmă sau introdus furcile cu roată. 2) Un instrument de lemn la un capăt cu 2 sfacuri, iar la altul în formă de cruce. 3) Un sul de lemn prijinit cu un capăt în grindă cu altul pe pământ, fiecare capăt e trecut prin câte 2 lemne crucișe, a căror capete cele de jos cu cele de sus sunt prinse cu nește bârne pe lângă care să face urzirea. 4) Sunt nește scule făcute din 2 lemne crucișe cu mijlocul găurit și atârnat pe un sul, care dacă are picioare se chiamă căbroi. 5) Un instrument făcut din lemn. Partea pe care e răzimată se numește talpă, și are 2, iar parte de asupra braț. Atât din partea dinapoi cât și înainte a talpei sunt trecute niște lemne late numite picioare. Pe picioarele dinapoi e sulul cu tortul, așezat printre vergele, pe partea dinainte e sulul cu pânza, atât sulul dinapoi cât și cel dinainte au brânci sau prop-litori. De brațe stau acățate itele — de acestea *iepele* — care se aseamănă cu pedestalul dela clavir și *brăgtele* în care e spata. 6) *Itete* sunt făcute din fire de lăuă prinse la margini pe lângă 2 suli sau fuștei de brad. 7) *Spata* e făcută din 2 lemne paralele în care sunt întepenite la anumite depărtări o mulțime de dințișori lați și subțiri. 8) *Șevica* e făcută din lemn în forma luntrei, în mijloc e goală și are la mijloc o limbă de fer pe care e țevia.

băteala. După-ce pânza e gata se trimite la *dubit* sau înălbit, unde cu ajutorul apei și a ciocanelor să înălbesc și îndeasă într'o formă și astfel se dă gata ca pânura de lână.

Din pânură se croește, de atare om priceput, forma șubei, apoi se coasă cătră olaltă, pe margini jur împrejur cu postav negru. La mâneci, la margini și înainte pe amândoaună laturile la mijloc, e cusută cu forme de postav negru și vânat presărat cu cusătura de ață galbenă.

Pe cap poartă *pălărie de pânură de păslă* sau de păr cu margini mici, iar iarna poartă căciuli negre de oaie de diferite forme.

În vremile bătrâne eră cu totul deosebit portul de cel de acuma. Bărbații toți purtau opinci făcute din pele dubită de ei. Iarna purtau cioareci groși de lână și cojoace lungi până cătră genunchi, apoi peste acestea șuba, iar vara umblau desculți dar cu cojocul pe umeri. Pe cap purtau pălării mari, cu margini late de 4 degete și împodobite cu ciucuri (sau găitane) iar căciulile și le făceau ei singuri. Cămeșile la grumazi și la mâneci le prindeau cu galone — după cum e prin Ardeal. În locul curelei de azi, toți purtau șerpăre late, în care își păstrau banii, iar fumătorii cremenea și amnarul.

Părul de pe cap era lăsat lung pe spate și numai pela frunte relezat, iar la unii era chiar împletit în formă de chici, ori legat în formă de perciuni.

Azi toți poartă părul tuns scurt până la pele, și toți umblă rași

E de tot interesant e privi o grupă sau chiar o massă (mulțime mare) de săteni, căci toți sunt îmbrăcați în alb, în unul și același chip, de vrând nevrând trebuie străinul să-i admire.

2. Îmbrăcămintea femeilor.

Ca în toate locurile din părțile ungurene așa și în Măderat, femeile și-au schimbat portul din bătrâni, încât abia de pe vorbă se cunosc că sunt române.

Mai demult, femeile umblau în poale și cu un fel de rochie lucrată din pânză de casă, albă și de multe ori neagră — cam cum poartă moațele. Cele mai multe umblau însă în șurț, adecă purtau cătrință și înapoi și înnainte, iar' la mijloc erau încinse cu un brâu de lână ce era învârlit mai de multe ori, și pe cap aveau ștergar alb, țesut de ele singure, de altcum toată îmbrăcămintea era făcută de femeile române.

Astăzi, femeile poartă haine (sucnă sau rochie, cătrință, roc sau spencil) făcute din pânură sau stolă de cumpărat, din carton, păr, lână, flanel, iar' în timpul din urmă mătasă și catifea, tot asemenea sunt făcute cărpele (coturi, basmale) din cap și dela grumazi.

Singure hainele de desupt (cămașa și poalele) sunt făcute sau țesute de ele, încolo tot e de cumpărat, și sunt cu mult mai scumpe și mai rele, căci ani de zile au stat prin magazini pline cu praf, încât când au ajuns să se facă haine, sunt numai sdrențe.

Unele mai poartă și cojoace scurte fără mâneci, lucrate frumos cu fire de mătasă.

În timp de iarnă mai poartă și șube cari sunt tot asemenea cu ale bărbaților. În picioare poartă *cisme* (călcium) și *păpuți* (ciobote, cipici) din materi fină și numai vara și — și atunci în zi de lucru umblă desculțe, iar unele poartă »șlarfe« sau sandale.

Femeile poartă părul făcut roată în ceafă și prins cu un pieptăn de pleh, iar la câte una și de os.

Fetele poartă două *chici* (cosițe) impletite în 3—4 suvite și învârtite în jurul capului apoi capetele cosițelor legate pe creștetul capului cu prime frumoase. În zilele de sărbători au la cap prime lucrate cu mărgelile și treicolor. Unele poartă capul desvălit, însă cele mai multe se poartă învălitate, la grumazi poartă mărgelile și salbe de taleri, făcute din husoși, taleri, floreni și coroane.

Mai demul eră urâtul obicei de a-se »rumeni și albi,« cu felurite otrăvuri, astăzi însă fiecare față e provăzută cu unsori chemice din apotecă, ba unele folosesc chiar și pudra.

Afară de hainele spuse mai poartă femeile *scurteicele* sau *bunzile* (cătră cari mai zic și *minthii*) ce sunt făcute din piele de oaie cu lână cu tot iar pe deasupra blănite cu postav negru.

Tot asemenea și bărbații când merg undeva în timp geros poartă bundă mare din piele și lână de oaie lucrată cu flori și fără mâneci.

3. Arangiamentul locuințelor.

Se știe, că vrednicia omului se cunoaște după curățania lui: a bărbaților după lucrurile

economice iar' a femeilor după lucrurile din casă. Cu cât o casă e mai îmbrăcată și mai curată cu atât e de laudat stăpâna casei.

În aceasta privință femeile din Măderat — cea mai mare parte — sunt de laudat, căci casele lor toate sunt văruite și câștigate, apoi pline cu haine de tot felul.

La aceasta ajută mult și vrednicia bărbaților, cari, cât-de-cât, dar' au înnaintat cu cerințele vremii.

În trecut casele de locuit constau dintr'o singură odaie de locuit, scundă și strâmtă, pereții erau spoiați cu o culoare de pământ galbăn, iar' mai târziu cu var. Podelele (plafonul) care constau din bârne puse lângă olaltă și lipite cu tină, încă erau văruite, iar' padimentul sau vatra era din pământ. Pe pereți erau acălate liere și alte lucruri, iar' pe lângă pereți era spriginit patul, ce era făcut din niște pari bătuti în pământ și împreunați cu niște scânduri pe cari era așezată o dricală (strujac, saltea) cu pae, peste care, erau puse câteva căpătie — în forma sacilor — umplute cu pae ori călți, bamele — raritate — și cu pene, iar' pe deasupra aruncată alare poneavă.

În mijlocul casei, ori lângă prețel e din fund era așezată masa, care de comun era așezată pe niște picioare făcute din bârne crucișe și avea de-alungul de-o parte și de alta câte o laviță făcută din câte o scândură de goron spriginită pe 4 picioare.

Pe partea de cătră ușe se afla cuptorul făcut din pământ iar' la unele case numai vatra

de foc numită »cămin« ce avea gura deschisă — numită »băbură« spre pod, unde eșia fumul liber. Unele case aveau și tindă unde pe o vatră înaltă — la gura cuptorului — se ferbea mâncarea. Deasupra vătrei atârna lanțul cu cârlig în care se acăța căldarea.

Acest fel de rânduială casnică a fost și în timpurile cele mai vechi, după cum ne lasă să credem ruinele de casă ce s'au aflat lângă biserică în mijlocul stradei, anume: pe o vatră de casă, care sigur a fost din lemn și au aprins o barbarii încă în veacul al XVI-lea, s'a aflat într'o vatră arsă și cu cenuse lanțul dela căldare, toarta sau mânerul căldării și alte scule de fer, ce trebuiesc la casă.

Oalele în cari se ferbeau erau toate din pământ. La cele mai multe case era în folosință »țestul« care avea forma unui cuptoras mic și se folosea la coacerea pâinei, mălaiului și a altui fel de aluat.

În zilele de azi cu totul se deosebește întocmirea casei de cea din trecut.

Pe lângă că fiecare casă e văruiată și îngrijită, în fiecare casă se află mobile acomodate, paturi, mese, dulapuri, scaune și blidare.

Imbrăcămintea paturilor e mai bogată, căpățile sunt înlocuite prin perini umplute cu pene, apoi sunt așternute cu ponevi alese din lână și lucrate frumos,

În unele case, peste mulțimea de ponevi și lipidee (ciarșafuri) sunt așezate câte 2 rânduri de perini pe lăzi ori dulapuri — și în ele se află valurile de pânză de diferite soiuri. Atârnate de grinzile ori

prins de partea superioară a păretului stă cuerul pe care sunt înșirate șubile și rochiile, iar unde sunt fete mari și schimburile albe.

Camenița e înlocuită prin cuptoriul de pământ, lângă care în fiecare casă se află câte un cuptor de fer modern, numit sporhet, iar la oamenii cari au 2 odăi, într-una se află cuptor de fer modern (cilindric).

În locul ferestrilor mici și scunde să află ferestri mari, la unii chiar duple și cu table. Băbura e înlocuită prin horn iar țestul din cuină a dispărut cu totul. Materialul de încălzit și de fer e lemnul și loza de vie.

Sterțul (opaițul) și luminile de său sunt înlocuite prin lampe în care se arde petrolul și prin luminile de stearin.

Casa veche, din secl. XVII.

Casele și șurile din vechime erau clădite din lemne numite »groși» și din bârne împletite cu nuele apoi lipite cu tină și văruițe sau spoite pe lângă ferestri, iar altele de tot. Sunt case în comună cari s'au clădit înainte cu 200—250 de ani din lemnele aduse din pădurea ce se afla în jurul comunei, dar din care — azi — nici semn nu se mai vede, că au existat.

Casă modernă din secolul XIX.

Casele și clădirile economice de acum să fac după o formă mai acomodată, cu încăperi

spațioase și luminoase. Materialul din care se clădesc casele este: peatra, cărămida arsă și ne-arsă (văiug) apoi lemnul care tot se mai folosește și în vremea de acum. Casele se acoper mai cu seamă cu țiglă, apoi șindilă, trestie și puține cu pae de secară. Ușile și ferestrele sunt mari și lucrate de oameni pricepători. La mulți se află și uși de sticlă.

Pe pereții odăilor sunt atârdate diferite icoane și tăere, apoi pe după ele, precum și deasupra ferestrelor sunt puse sterguri frumoase.

Raritate sunt clădirile de casă cari să nu aibă 2 odăi, multe sunt făcute așa, că afară de odăi și de cuină, se află și câte o cămară, iar sub ea ori sub cuină și odăi se află podrum (pivniță).

Toate casele au în partea din față: târnaț sau ambit, iar unele și terase.

Celelalte clădiri economice — pentru vite încă sunt în bună ordine la cei mai mulți.

Clădiri cari nu se aflau în comună în vechime dar azi să află — sunt: *cotărcile* și hambarele sau magazinele.

Partea cea mai mare a caselor din comună sunt așezate cu fața spre miază-zi ori spre răsărit.

Gardurile ce împrejmuesc intravilanele, mai de mult erau din nuele și spini, ori stobori streșinite, acum numai cele ramase din vremuri vechi sunt de stobori, ci toate sunt din scânduri.

Pe lângă garduri cealungul străzii pământul e rădicat și e umplut cu năsip, formând oarecum un fel de trotuar.

V. Datini, credințe și moravuri.

1. Datini sau obiceiuri.

Poporul român, pretutindeni își are obiceiurile sale, și se poate zice, că câte sate atâtea obiceiuri, dar credința despre acelea se apropie de o altă.

Cetind cineva datinile și credința Românilor din Bucovina¹⁾ și Moldova, ar gândi că Românii din Măderat ar fi colonii Moldovene. Aceasta ne arată, că poporul românesc, de pretutindenea e din aceeași rădăcină, și că ideile lor sau felul gândirii dintru început au fost aceleași, ne arată, că suntem coboritorii sau descendenții direcți ai *poporului roman* ce stăpânea mai întregă lumea veche. Ca păgâni de credință aveau felurite superstițiuni, cari n'au perit nici după ce s'au încreștinat și așa au rămas din neam în neam până în zilele noastre. Obiceiul străbun, după ce s'au încreștinat, l'au îmbrăcat într'o formă creștinească.

Nu este vre-o întâmplare în familie ori sărbătoare, la care se nu fie câte o datină sau obicei, ori despre care să nu se creadă ceva.

a) *La nașteri*

Când naște cutare femeie se adună vecinele — mai de mult toate babele — să vadă pe copilul născut, care, dacă e mărișor toate suflă peste el, și-îi zic să nu deie de ceasul cel rău,

¹⁾ Vezi »Datini și credințe« de V. Bumbac și »Nunta la români« de E. Sevastos.

iar dacă e slab nu se bucură, căci sunt de credința că va fi de năcaz.

În timpul cât e nebolezat noul născut, nu e bine ca să se întoarcă mama cu fața de cătră el, căci dă de rău.

Scutecile născutului nu este ertat să le alle afară sfințitul soarelui, că atunci nu va fi sănătos, iar apa de scaldă se arunca pe atare gard, ca să nu se umple de bube

Când e dus la botez e pus într'un capatiu frumos și sub decursul botezului nașa nisuește ca să se toarne toată apa de botez peste copil, că altcum »nu-i cu toată apa«.

În timpul cât e dus la botez noul născut — mama și tata lucră felurite lucruri — căci e credința, că acelea lucruri și le va însuși și băiatul ori fetița, și le va ști de tot bine.

Atât nașa eât și moașa sunt plătite pentru osteneală. Unii plătesc de loc la botez, iar alții mai târziu când plata e împreunată cu paradă, cu un fel de ospăt care se face cam în modul următor: In ziua aceia, un june dintre rudeniile omului care face sărbătoarea numită și »Botezul copilului« invită neamurile și vecinii, iar pe când se apropie ameazul (12 ore) sosesc invitații și să pun la masă, care e așternută și li-se pune de mâncare felurite mâncări¹⁾ cari de altcum pot fi

¹⁾ Mâncărea poartă numirile: zamă (ciorbă) de crumpi, de carne, ori de paradice, ori de orez; carne cu sos sau papă (rasol); tocană sau papricaș; curechiu cu sarme; mazere verde ori uscată, crumpi (cartofii) groși; plăcintă cu drojde (dospită) umplută cu pezmet ori cu brânză.

Dealul mare partea de apus

(privit de către nord — din »Sădiș«.) Vezi p. 48.

În față — printre colne, — de la drumul Șiriei care vine de către apus — avem dealul bătrân sau mare cu latura de apus — partea domnească și culmea lui, partea cea mai mare proprietatea țăranilor români.

pentru orice masă, așa sunt de bine găsite — și beuturi.

Prânzul trece între glume și vorbe la adresa botezatului, iar pe când e gata, vine moașa și nașa — ori atare muere bătrână, cu un taer în

care se află puțină sare și să adresează oaspeților zicându-le : »Dragi mei oameni buni ! Trebuie
»să știți, că fiul Ioan — ori cum-l chiamă —
»a avut mult lucru până a adunat prunele de a
»făcut răchie, și struguri de a făcut vin, apoi
»cât s'o năcăjit până o adunat grâu și l'a dus
»la moară să facă făina. D'apoi cât s'o trudit
»până ce din făină o copt pita și plăcinta, și o fă-
»cut de prânz, iar D-voastră ați venit la masa
»gata, vedeți dară, trebuie să le plătim osteneala«,
»—și aruncând în taer bani zice : — »dela noi
»puțin, D-zeu deie mai mult«. Toți strigă : »Amin !«
apoi aruncă fiecare cât vrea.

Cătră seară se adună și soțiile celor chemați, cari aduc daruri : plăcinte și vin.

Conducătorul ospățului care se numește »Vornic« dacă știe că toți chemați sunt de față începe strigarea cinzelor care e împreună cu cina și în care strigare se laudă vrednicia fiecărui învitat.

Pe cand să apropie timpul de mers acasă, atunci »vornicul« merge și aduce pruncul în brațe, care dacă poate ține în mâni — căci acest ospăț se face când e de un an, de doi — două pogăci în care sunt implântați banii ce au să se deie moașei și nașei. Vornicul de nou ține o vorbire prin care spune — glumind — truda părintelui băiatului până ce au adunat bani ca să plătească pe nașa și pe moașă pentru osteneala lor.

Dacă se află și muzică, atunci petrecerea să lungeste până târziu.

b). La Nuntă.

În Măderat e obiceiul, că tinerii să se căsătorească, cât au împlinit junii etatea de 18 ani iar fetele 15 ani. Materialismul a prins rădăcini adânci și aici, căci rari sunt părechile cari să se însoțească din amor, ci mai întâiu se caută, că ce avere are.

Cel ce vrea ca să pețască cutare fată,¹⁾ trimite mai întâiu pe atare neam ori cunoscuți să întrebe pe părinții ori tutorii fetei, că primescu-i în casă? Aceasta e așa, că dacă sunt primiți în casa fetei, apoi și părinții ei sunt moralicește deobligați să cerceteze casa junelui.

Când să face pețirea fata ese afară din chilie (sau sobă) și numai bătrânii să înțeleg. Se vorbește întâiu despre timp, despre lucru din deal și dela câmp și numai la urmă se ajunge la pețit. Atunci dacă tinerii nu se cunosc, ori e tinărul dintr'alt sat și nu-l cunosc părinții fetei se face înfățișarea. Și, dacă sau ajuns cu vorbele sau cu târgul, — că adecă părinții fetei cer pe sama ei haine și bani, iar de multe ori pețitorii nu dau atâta și din aceea se strică treaba — zic, dacă sau ajuns, dau »căpara« după cum e starea 20—50 ll., și apoi în cele mai apropiate zile de târguri, merg la Pâncota ori la Arad să cumpere cele promise pentru mireasă. După ce s'a făcut tocmeala se face »credința« la preot și de când cu legile civile se avizează și la matriculantul de stat.

¹⁾ Se întâmplă cu unii, că înainte de a merge la pețit ori fata după ce a căpătat pețitori, se conzulte »vrăjitoarele« să le spună norocul.

Înainte de ziua hotărîtă pentru cununia bisericească se face și legătura civilă și numai în cazuri de tot rare se duc în ziua cununiei și la matriculant.

În preziua cununiei se adună neamurile și vornicul care e un om priceput în trebile nunții s'au mai bine zis: bun de gură. După amiazi se trimit chemătorii cari se provăd cu oluri umplute cu rachiu și se trimit pe la cei designați, unde după ce au intrat, dau bună ziua și cuvântă: »S'o închinat N. N., cu voe bună și cu sănătate și vă poștește la un scaun de hodină, la un păhar de beutură și mai multă voie bună«. Apoi închină și se face că bea, dând apoi pe rând la toți cei din casă.

Chemătorii sunt îmbrăcați curat dar neîmpodobiți cu nimica.

În ziua cununiei, neamurile miresei se adună la ea, iar a mirelui la el și mai întâiu merg după naș sau cumătru, iar după ce au sosit cu el între cântece și jocuri de muzică mai închină nașul cu un păhărel de rachiu ori vin și atunci să gată de cale.

Înainte de a pleca, își rădică pălăriile, iar cumătrul (nașul) zice un »Tatăl nostru« după ce au finit oaspeții zic: »Amin și Doamne ajută!«

Dacă mireasa e din altă comună atunci merg după ea cu trăsuri și călăreți. Înainte merg călăreții în număr de 7—12 tot câte 3 în rând, având în frunte pe mirele care deoparte are pe stegar, iar de alta pe un vornicel sau chiemător. Nașul e în trăsura primă, apoi lăutarii și în urmă celelalte trăsuri.

Când au ajuns la mireasă află uşile închise şi pe vornicul miresei ţinând de poartă şi întrebându-i că ce vreau şi pe cine caută? Vornicul mirelui răspunde, căci altcum nu sunt primiţi în ocol (curte, avlie). După aceea intră naşul cu mirele şi fratele de mireasă sau diavărul şi după ce cinstesc mireasa pleacă la biserică, cântând tot felul de cântece dar cu deosebire naţionale.

Sub decursul cununiei mireasa e astupată bine ca să nu poată vedea nici faţa mirelui nici să-l calce pe picior, că atunci se crede, că ea va fi poruncitoare la casă, iar' el va trebui să fie supus.

Se crede, că a căruia lumină de cununie arde mai mult, acela va trăi mai puţin.

Dela cununie către casă merg tot în ordinea în care au venit, iar ajungând acasă, mirele prinde mireasa de mână şi intră cu ea în casă, unde să întoarce de trei ori în jurul mesei şi apoi taie o pâine în două şi apoi es afară. Atunci intră oaspeţii mirelui şi pun la masă, unde li-se servesc felurile mâncări şi beuturi. E regulă generală ca oaspeţii mirelui cu muzicanţii cu tot sunt în chilii »la omenie«, iar oaspeţii miresei cu muzica lor stau afară şi joacă, căci după ce vor merge ei la mire şi ei vor sta în casă la omenie.

Spre seară să aduc cinstele şi darurile miresei, cari constau din aluaturi bine făcute, apoi din pânzături şi haine.

Fiecare cinste e arătată de vornici şi spusă cum s'a pregătit şi acui este. Aluaturile să împărţesc între oaspeţi iar celelalte daruri le pune

mireasa pe sama sa. După ce s'au gătat cinstile mai joacă câtva, apoi pleacă la mire.

Inainte de plecare, i-să dă miresei un ol ori o oală, pe care o trânteste de stâlpul dela poartă și apoi pleacă, când apoi să trezește mireasa cu lovituri de pălării peste umăr și spate, zicându-i-se că aceia să fie bătaia cea din urmă.

Plecând cu mireasa pe cale cântă, între altele și următoarele :

Rămâni maică
Rămâni taică.
Rămâni maică sănătoasă,
Ca și o pară frumoasă.
Rămâni taică sănătos,
Ca și un măruț frumos.
Rămâneți surori și frați
Ca și grâul de curați.

Nu te supăra mireasă
Că lăsa-și p'a vostri-acasă,
Că altă casă îi căpăta
Unde noroc îi afla¹⁾.

Nu te supăra mireasă
Că dacă îi ajunge acasă,
Îi găsi cina pe masă
Și pă maicăta (soacră) voioasă.
Așteptându-te în prag
Să te sărute cu drag.

¹⁾ Când mireasa e dusă la oameni răi, atunci unii îi pișcă cu următoarea pariantă: Nu te supăra mireasă, Că dacă-i ajunge acasă, li găsi cinstea pe masă. Și la grindă o bătă groasă, Care dacă nu-i lucra, Pe spate te-o măsură. etc.

Deschide maică uşa,
Că îţi aduc nevasta,
Blidile ți le-o spăla.
Și în casă ți-o mătura.
Hoarele (galițile) ți-le-o griji,
Holdele ți-le-o plivi,
Viile ți-le-o săpa
Și ajutor mult ți-o da.

Ziua bună!
Mamă bună.
Iacă-ți aducem nora,
Să-ti ajute a lucra.
Îți aducem ajutor
Ca să ai la lucru spor.

Mulțămesc lui Dumnezeu
Că s'o împlinit gândul meu,
Ce am gândit
Am dobândit.
Că mai am pe cineva
Să'mi ajute a lucra.

Ajungând la mire, mireasa e dusă la masa care se află în curte și pe care e pus un ciubăr cu apă, busuioc și un țăer cu grâu. Întâiu ia grâu și îl seamănă în toate părțile apoi stropește cu apă, după aceea răstoarnă masa cu ciubăr cu tot, apoi se prinde cu mirele de mână și intră în casă. Aici li se dă fiecăruia câte o pânișoară și apoi se întorc în jurul mesei. Mireasa stă la fiecare fereastră și o șterge cu câtrînța zicând: că așa de curată să fie viața, cum

e fereastră când e ștearsă, apoi merg în odaia ori camera destinată pentru mireasă.

Cam către mezul nopții vin la mire »corintei« adică oaspeții miresii cu părinții ca să-și vadă fata.

După ce sunt poftiți toți la masă și se apropie timpul de cină — ori mai bine zis, de strigarea cinstelor, se poștește să vină și mireasa cu mirele, cari apoi se așează după masă în frunte, între cumătru și soția lui. Mirele cu pălăria pe cap, iar mireasa învălită cu cârpă frumoasă.

Atunci se încep strigările, adică mireasa, dăruiește cu felurite daruri, pe mire și părinții cu neamurile lui, apoi vornici și chemători sau vorniceii. După ce s'au strigat darurile mireasa și mirele es afară și apoi se începe cina, la care ei nu iau parte.

După cină se joacă mireasa pentru bani, adică fiecare oaspe e îndatorat să o joace, solvind vornicului cât voește, — iar încheindu-se și jocul acesta, atunci se duc corintei iară înapoi la mire și apoi să împraștie toți, mergând fiecare la casa lui.

c) La Immormântări.

Dacă să știe, că cine-va e la cele din urmă vecinii și cunoscuții merg să se »ierle« adică, să își ceară ertare dacă au păcătuit cu ceva. Iar pe când să vede, că numai este nădejde de viață, bolnavul este pus din pat jos pe vatră și așa se așteaptă răsufllarea din urmă.

Când bolnavul a trecut la cele din urmă și s'a răcit întreg trupul, este scaldat și îmbrăcat în schimburi curate și așezat pe o laviță până ce i-se aduce sicriul (copârșeu) în care se pune mai întâiu ascitele iar la cap un căpătâiu umplut de asemenea cu ascite.

Imbrăcămintea mortului e după cum a fost și starea materială. E obicei, că la fiecare se pune în mână o cruce de ceară, pe care se pune un ban de aramă.

După ce mortul e așezat să trimită după preot ca să facă deslegarea sufletului.

În noaptea următoare se face priveghere, adecă se adună neamuri și alți oameni cari stau de vorbă, ori joacă, mai cu seamă jocul »colopul sau tureacul« care se finește așa, că cel ce a perdut capătă de bătut, pe palmă.

În ziua înmormântării sunt trimiși 5 bărbați să facă groapa, iar la ameazi să merge la biserică după prapori etc. și apoi pe la preotul care e la rând — și care e avizat de mai nainte să vină la înmormântare.

Serviciul funebral să face în curte (ocol), în chilie să face numai sfințirea. După ce au eșit preotul cu învățătorul (care participă în formă de cantor) din casă, o femeie desleagă toate legăturile mortului dela mâni, picioare etc, apoi aruncă prin casă bobi de grâu ori de cucuruz. În tot timpul cât e mort în casă, oglinzile sunt astupate ori întoarse, iar ferestrele sunt închise.

Finindu-se slujba, mortul să așeze în car, — mai ales când e tină și timp urât — și apoi

să duce la groapă. La fiecare încrucișare de stradă se stă în loc, căci se cetește câte o Evanghelie, apoi se pornește mai departe. Înainte de plecarea din loc, o femeie toarnă apă înaintea carului în forma cracii.

Rar e mortul după care să nu să cânte sau bocească femeile. Ori e femeie, ori e bărbat bocirea se face într'o formă și e cam cu următoarele vorbe :

O! sărac Onuțu meu
Cum te luă D-zeu.
Ia uităte, dragă uită
Uităte'n ocolul tău
Uităte la casa ta
Cum rămâne singurea
Uităte la pruncii tăi
Cum rămân ca vai de ei
Onuțule nu 'ți jele (jale)
De dragi mărhutele tele (tale).

Și altele, după cum e de procopsită jeluitoarea.

Ajungând la mormânt e obiceiul să se cetească Evangelia lui Lazar sub decursul căreia toți *petrecătorii* îngenunchiază. După pecetluirea mormântului, se dă oală cu colac celui care a început groapa.

La urmă se astupă și se pune la cap o cruce înaltă de lemn, la unii și de piatră, pe a căror mijloc e scris numele răposatului, apoi anul și ziua când a răposat. La unii e pus și anul nașterii, precum și alte vorbe, ca: Odihnește Doamne pe robul tău etc.

De multe ori să dă »de pomana mortului« haine ori vite, mai cu seamă oi. Acestea se dau casă peste coșciug, după ce s'a acoperit mortul. Oile înainte de a se trece sunt spălate bine pe picioare și astfel se dau, dimpreună cu un colac și lumină aprinsă, tot așa și hainele, cari sunt ori haine de pat, ori de îmbrăcat.

Afară de această pomana să face pomana obicinuită, cu mâncări și beuturi, la care sunt invitați toți cei ce au luat parte la »petrecanie«.

»Mai demult era obicei, că se făceau pomani la 6 săptămâni după moarte și la un an pe zile, astăzi însă au încetat. Mai mult dacă se face »părăstas« de câtră un atare om mai cu stare.

Tot din bătrâni era obicei că în carul mortului să urcau toate neamurile și de acolo se boceau, iar carul era dus de câte 4 boi, ce veneau în fiecare corn de margine câte un colac mare.

Coliva dimpreună cu colacii care se sfințesc în casa mortului se numesc »*paus*«. Coliva o mănă cei dela pomana, iar colacul e al preotului.

d) La zile însemnate.

La anul nou. În presară se adună fetele la un loc și fac pe dată, adevă să știe înainte că cum le va fi soțul. Aproape de mezul nopții fiecare iau câte o jirebie de tort și să apropie de gard. apoi pe întunerec și cu ochii închiși înășură jirebia de câte un par (stobor) din gard, iar dimineața merg să vadă, că cum va fi, și

cred, că de va fi parul drept și soțul va fi voinic și frumos, iar de va fi strâmb, alesul va fi om urât.

Tot despre ziua anului nou e credința, că drept la mezul nopții săr comorile din pământ în forma de flacări.

La botez ((Sântion). În ajunul Botezului când umblă preotul cu sfințirea apei — sau cu Iordanul — fetele și feciorii își pun încingătoarele sub pragul peste care trece preotul, apoi se încing și rămân așa până în ziua de botez, iar peste noapte sunt cu grijă la vis și fata ori feciorul cel vor visa — se crede — că va fi soția ori soțul.

Se mai crede că dacă se vor spăla fetele cu fire de busuioc din acela cu care sfințește preotul, apoi se vor mărita cu rând și vor fi frumoasă.

La stretenie (Intimpinarea Domnului) Se crede că dacă în ziua de stretenie, ursul iasă afară din vizuină și dacă își va vedea umbra atunci să reîntoarce iară la loc căci va urma timp neplăcut trei săptămâni de zile, și din contra dacă nu se va vedea soarele, va urma timp frumos.

La zece și una (S-ții 40 Mucenici) E obiceiul să se facă foc prin toate grădinile, căci se crede că cine nu face, va avea grădina plină cu șerpi și alte jivini.

La Sântoder (Sâmbăta 1-a din postul mare). Muerile nu lucră, căci să tem de caii lui Sântoder¹⁾.

¹⁾ Despre aceia se va vorbi mai pe larg în broșură separată.

La mijlocul postului mare. A patra săptămână din postul mare e sărbată de femei, căci nu lucră nimic, pentrucă: Luni e luna strâmbă; Marți, e marția jimbă; Mercuri e meze-pereze; Joi, e dâc (atât) înainte dâc înapoi; Vineri e a crucii; Sâmbătă e a morților.

La blagoveștenie (Bunavestire). Se crede, că cum va fi ziua de bunavestire așa va fi primăvara întreagă¹⁾, apoi cu câte zile mai nainte vor »ocai« broaștele și va cânta cucul, atâtea vor tăcea după Bunavestire, căci va fi frig.

La Sângiorgiu (St. Mucenic George). Să împodobesc casele cu ramuri de rugi ori trandafiri sălbatici, încă din preziuă și să crede că prin aceia se oprește intrarea strigoilor la vaci și la oameni, și așa nu le pot face rău.

De comun să împeană ușile și ferestrele. (Obiceiul de a se scălda fetele nu se practică.

La Dumineca mare (Dum. după Rusalii) Să bagă oile în brânză.

La Sânzienne (Nașterea Sf. Ioan Botezător.) se pun cununi la stâlpul porții și fruntea căsii, făcute în preziuă din florile galbene numite Sinziene — împodobite cu alte flori și cu mere ce se coc pe timpul sinzienelor. Să mai fac cununi pentru fiecare membru din familie și să aruncă pe casă, crezându-se, că a căruia cunună cade mai întâiu jos, acela va muri mai curând.

În ziua de Sinziene se duc la biserică mere sânziennești pentru sfințire.

¹⁾ Auzită dela bătrânul Simion Lnp.

La Sântilie, dacă tună, să crede, că nu vor fi bune nucile, și despre tunet a rămas credința bătrânilor că prorocul Ilie pușcă după diavolul.

La probajii (Schimbarea la față). Se aduc struguri la biserică pentru sfințire și să împărțesc creștinilor.

La tăerea lui Iuon (Tăerea cap. St. I. Bot.) Bătrânii nu tăiau nimica în ziua aceea — cu briceagul, ori cu altceva — că e păcat.

La Sânt-Andreiu (30 Năemvrie). Babele încheașă dinții dela peptenii cu cari perie fuioarele, căci cred că prin aceea încheașă dinții fiarelor sălbatice, de n'au putere asupra oamenilor, (auzită dela bătr. G. Deac).

La Crăciun. În ziua de ajunul nașteri Domnului e obicei de umblă băeții a »pizăra« strigând: sara-sara-sara lu Crăciun, iar unii: sor-sor-sor dimineața lu ajun! Femeile îi cinstesc cu nuci și cu colaci.

În seara de ajun copii umblă cu *vitleemul* (cătră care zic: vărtep) și cu *steaua*, iar feciorii umbla a »colinda«¹⁾ cu duba și cu turca (ori sorcova).

Mai de mult aveau bătrânii și mai multe obiceiuri cari însă din an în an se părăsesc și rămân uitate, încât generațiunea viitoare nici nu le va mai cunoaște de fel. Nu se poate ști din ce motiv să părăsesc? Generațiunea de acum e mai aplicabilă spre cultură, ori contactul cu streinii au făcut să și-le urască?

¹⁾ E obicei, că nu numai în seara de ajun să »colindă«, ci începând chiar dela începutul postului, dar atunci iacă așa umblând seara pe stradă. Colindele usitate sunt celea din adausul dela urmă.

2. Descânțece și vraciuri.

De și am zis mai sus, că poporul din Măderat nu are atâtea obiceiuri, totuși trebuie să amintesc că încât privește partea materială; încât privește corpul său apoi face toate și nu lasă nimic, ca acela să fie cruțat de boale.

Deși în timpul din urmă, dacă să află vreun bolnav la casă, de loc consultă medicul, totuși credința străveche despre ajutorul babelor și a buruenilor încă nu o au părăsit de tot, ba de multe ori, e mai naite căutată de cât ajutorul medicului.

Orice fel de morb sau de bubă, fie la tineri fie la bătrâni să cearcă să se vindece prin descânțece.

a) Descântec de spăriat.

Mersă (N) pe cale, pe cărare

Se întâlnești cu 10 mame a pădurii în cale.

A 10 mână pe a noua

a 9 » » » opta

a 8 » » » șeptea

a 7 » » » șeasa

a 6 » » » cincia

a 5 » » » patra

a 4 » » » treia

a 3 » » » doua

a 2 » » » întâia.

N. la ele sa uită

Și tare să sparie. Pfui, pfui, pfui.

Leac să de D-zeu, să se lapede toate durerile de pe (N) cum să lapadă spuma de pe mare.

Se descântă de 5 ori, încâte o Joe, înainte de a răsări soarele.

La oameni mari se descântă cu »opincă«, la mueri cu o bucată de stofă din haină, iar la copii cu un petec de pânză, care se învârte în jurul capului.

b) De deochiat.

- »Plccă N. pe cale, pe cărare,
- »Să întâlnești cu *spaima* 'n cale.
- »Spaima la el să uită
- »Și de loc îl deochiă.
- »Ești deochiu și te du-'n pustie!
- »Unde cocoșii nu cântă,
- »Pasărilor nu ciripesc
- »Și porcii nu grohotesc.
- »Dute! Lasă-'l pe N.
- »Că cu mătura te-oi mătura
- »Cu săcurea te-o tăia
- »Și te-oi ciocărți
- »Până te-oi omori.
- »Pfui, Pfui, Pfui,«

Se repeteste de 7 ori descântându-se în apă proaspătă într'un pahărel în care se aruncă la oameni mari 5 iar la copii 3 cărbuni. Cu cărbuni se face cruce în frunte, iar din apă să bea apoi se spală pe cap și față, pe pept și la încheietura mânilor, apoi să aruncă pe gard. Dacă la aruncarea cărbunilor, au sfârșit tare, îi trece cu greu și de s'au așezat pe fund 2 cărbuni, atunci e deochiat de bărbat, dacă stau la mijloc atunci de femeie.

Descântecul se face Joi înainte de a răsări și de a apune soarele.

(Comunicată de elevul *Ioan Toma* 1899).

c) De junghiu.

Se descântă în fiecare zi în modul următor: Cu vârful unui cuțit se încunjă împrejurul locului cu durerea zicându-se:

»Fugi junghiu
»Că-te înjunghiu,
»Fugi și lasă
»Durerea să iasă,
Că de nu-mi ascultă
»Cu cuțitu te-oi tăia«.

Se repetează de 3 ori. Apoi se acopere locul junghiului cu hirean așezat pe un petec de pânză.

d) De rast.

Lecuirea să face așa: că bolnavul să culcă în așa mod, că partea dureroasă sau cu rastul să fie deasupra, după aceea să ia o coaje de pâne și să face în forma crucei, apoi la fiecare capăt să pune câte o luminiță de ceară apoi se aprind și în urmă se acopăr cu un păhar de sticlă.

Păharul rămâne până s'au stins luminile, cari au ars aerul de sub păhar, în locul căruia s-au rădicat carnea de pe corp de a umplut păharul. Când se ridică, paharul, mai întâiu se unge împrejur și numai de o parte se ridică, că altcum, s'ar desprinde și carnea.

(Comun. de *Reveca Motiu* 1892).

e) De pojar (bubat mic).

- »Pleacă N. pe cale pe cărare,
- »Până la apus de soare
- »Și întâlnești pojaru'n cale,
- »Ești pojar de pe trupul lui N.
- »Că cu săcurea te-oi tăia,
- »Cu mătura te-o mătura,
- »Cu jarul te-oi arde,
- »Cu apă caldă te-oi opări,
- »Dacă nu te vei duce.
- »Dute, dute, dute.
- »Că-ți voi spune unde să mergi:
- »Dute în pustie,
- »Unde cocoșul nu cântă,
- »Pasări nu ciripesc,
- »Dute și-l lasă.
- »Curat
- »Luminat
- »Cum Maica Sântă la lăsat«.

Se repețește de 2 ori, și să descântă în fiecare Marți, cu jar pe un vătrar cu o mătură ori săcure.

(Comun. de elev Ioan Toma 1891)

f) De durerea dinților.

Să descântă în fiecare Marți dimineața șoptindu-se vorbele de mai sus - dela pojar — rămânând afară versul jarului, a săcurei și a măturei. Cel ce suferă e dus în grădină sub un pom pe lângă care jur împrejur e făcut un cerc, în care are să se învârtă cel ce suferă.

Să mai descântă și în alt mod, adecă să pune sămânța de măsălariță pe un jar, iar fumul din ea să sloboade pe o țeavă la dintele ori măseaua cu durerea, șoptindu-se vorbele de mai sus. De multe ori, în urma fumului otrăvicios, cad din măsele ori dintre dinți vermuleți cari abia să văd.

(Comun. de bătrâna *Eva Curtean* 1890.)

g) De gălci.

- »Plecă N. pe vale
- »Să 'ntâni cu gălca 'n cale
- »Și cu un om cu doi boi
 - »Unul albu
 - »Unul roșu
 - »Și sbiciul negru.
- »Și la N. cum să uită.
- »Gălca i-se așeză
- »Eșiți gălci și vă lăpădați și vă depărtați
- »Ca spuma de pe mare
- »Și apa de pe vale,
- »Iar pe N. 'l lăsați
- »Curat, luminat,
- »Cum maica stă au dat.
- »Descântecol dela mine,
- »Leacul dela D-zeu«.

Să repețește de 5 ori și se face în 7 Miercuri. La descântat să folosește o peană de găscă cu care să atinge grumazul.

(Com. de *I. Toma* 1881).

h) De bubă vânăată.

Merse N, pe cale pe cărare
Să întâlnești cu bubă în cale
»Ești bubă de 99 feluri,
»Și te du,
»Și te departă,
»Si lasă pe N. curat
»Și luminat
»Cum D-zeu ia lăsat.
Pfui, Pfui, Pfui.

Să descântă în fiecare zi cu un fir de arniciu (ață vânăată) îndoită în 2 și se repetoază de 7 ori, iar a 7 oară să trage firul de arniciu prin bubă, unde să lasă 9 zile.

(Comun. de elevul *Ion Codrean* 1890).

i) De năjit.

Se descântă în două forme și anume:

Să face un tub în forma conului din un petec de pânză ceruită, capătul cel larg se pune pe ureche, iar cel subțire se aprinde și să lasă până se stingă el singur, fără a se vorbi ceva.

A doua formă este, că se pune în urechia cea cu durere o țevie de soc, care este întoarsă continuu și se zice:

»Ești griji, ferbinți,
»Din creerii capului
»Din fața obrazului,
»Că N. nu te poate purta,
»Nu te poate așeza,
»Așa să peri:

»Cum piere roaua la soare
»Și spuma de pe mare«.

Apoi lin se suflă în țavă. Acest descânte
se repetează de 6 ori, în fiecare lună.

(Comun. de elev. *I. Codrean*):

j) Durere de ochi.

Plecă N. pe cale, pe cărare
Să întâlnești cu buba'n cale,
Ești bubă de 99 feluri,
Ești nu junghia
Ești nu înțepa,
Ești nu coace.
Ești bubă vânătă,
Ești bubă neagră,
Ești bubă albă,
Ești și te du în pustie.
Acolo te așează și te alină,
Că N. nu te poate alina
Nu te poate așeza.
Ești și-l lasă
Curat și luminat,
Ca grâul cel curat,
Cum maica sfântă o dat.
Din mila lui Dumnezeu
Din cuvântul meu
Leac să dea D-zeu!

Să repetează de 3 ori. Se descântă în fie
care zi cu un petec curat de pânză.

(Comun. de *I. Toma* și *Elena Susan* 1891).

1) *De zgaibă.*

- »Merse N. pe cale pe cărare
- »Să întâlnești cu buba'n cale
- Buba la N. să uită
- »Și la picior (ori la mână) să țipă.
- »Ești bubă de 99 feluri,
- »Ești bubă neagră,
- »Ești bubă roșie,
- »Ești bubă albă,
- »Ești bubă vânătă,
- »Ești și te du:
 - »Unde nu să aude glas de om,
 - »Nici glas de pasăre,
 - »Nici glas de clopot
 - »Nici cântare de cocoș.
 - »Dute'n pietri,
 - »Dute'n lemne,
 - »Dute unde vrei,
 - »Dute și lasă pe N.
 - «Curat și luminat
 - »Cum D-zeu l'o lăsat.
 - »Pfui, Pfui, Pfui«.

Se repetează ee trei ori, și să descântă în fiecare zi de Luni înainte de răsritul soarelui cu un ban de argint care e învârtit în jurul bubei. Iar ca să fie și mai cu leac, se pune pe rană o frunză de buruiană numită *minciună*.

(Auzită în 1878 în Cuvin dela descânt. *Nicolae Crișan*, iar în Măderat comunicat de *Eva Curtean*, în 1891).

m) *De scrântitură.*

- »Plecă N. pe cale pe cărare,
- »Să întâlnești cu buba'n cale.
- »Ești bubă și te lapădă
- »Cum să lapădă spuma de pe apă,
- »Ca cu sufletul te-oi sufla,
- »Bu peana te-oi mână
- »Cu cheia te-oi închia
- »Și cu lâna te-oi lega.
- »Ești, fugi și te du
- »Unde graiu de om nu să aude
- »Nici picior de om nu calcă.
- »Doamne ajută sfinte Doamne!
- »Ajută maică precistă
- »Ca să aibă N. leac.
- »Să se lipească os cătră os,
- »Și vînă cătră vînă.
- »Să fie întreg și curat
- »Cum Dzeu l-a lăsat
- »Pfui, pfui. pfui«.

Se repetează de 3 ori și totdeauna să trage lin de piciorul scrintit. Să descântă în fiecare Marți cu o peană de găscă, cu o cheie și lâna de oaie neagră, care să împletește și apoi să leagă în jurul mânei ori a piciorului.

(Auzită dela *Floare Moldovan*).

n) *Luarea urmei.*

Urma să ia: dela bărbați, femei, fete sau feciori, din răsbunare ori din dragoste.

Luarea urmei se face în modul următor: Vrajitorul merge în urma aceluia, pe care vrea

să-l vrăjească, până unde îi află urma piciorului apoi se pune și face semn cruciș și curmeziș peste urmă, după aceia cu trei degete să ia praful ori tina din mijlocul urmei, 'l leagă în colțul unei naframe nouă și-l duce acasă unde-l aruncă în foc grăind: »Așa să ardă viața lui (N) și sufletul lui, după cum arde praful acesta« (dacă e din răsbunare); — ori: Așa să ardă inima lui (N) după mine, cum arde turta în foc (dacă e din dragoste).

o) De întoarcerea urmei.

Se descântă: când cineva e de presupunere că de aceia e bolnav că a călcat în urmă rea, sau i-sa luat urma(?)

Descântecul să face în fiecare Marți înainte de răsăritul soarelui. La descântat să folosește o mătură, un cuțit, un petec din cutare haină a bolnavului și un fir de ață cu care să măsură bolnavul.

Cu mătură se mătură împrejurul bolnavului, cu cuțitul să sapă, iar cu petecul se asemenează (netezește) locul săpat, apoi să duce descântătoarea de 3 ori în jurul casei, vorbind cuvinte misterioasă — ori mai bine zis cabalistice — cari nu le pricepe nime, dar nici nu este ertat să le audă nime.

Dacă bolnavul poate umbla, atunci 'l duc în grădină sub atare *prun* unde eară să repelează lucrarea din casă, dar în locul cuțitului se folosește lopata de fer sau hârlețul.

(Auzită dela *Mariuța Galde*).

p) Luarea laptelui dela vaci.

Se crede că se poate lua laptele dela o vacă și să se mute la alta, ceiace mai vârtos o fac babele sau muerile cari ar dori să aibă lapte mai mult la vacile lpr.

Seara când întorc vacile dela pășune — prin cuvinte misterioase, ce le vorbesc cătră vaca pe care și-au pus ochii și pe care o fixează până o perd din vedere — cred ele că au mai multă putere. Această lucrare se repetează în mai multe sări după olaltă.

(Com. de păstorul *Teodor Motiu*).

r) Darul de a ști cânta în fluer ori în cimpoi.

Cine vrea să știe de tot bine cânta sau »zice« în flueră ori cimpoi, să duce în mez de noapte, unde să întâlnească hotară, apoi strigă cât poate: Auziți voi hotară?! Dacă îți face să știi bine zice în flueră, atunci vă dau »zalog« degetul cel mic. Iar dacă vrea să știe zice bine în cimpoi, atunci îngroapă cimpoiul între hotară unde rămâne 9 zile.

(Com. de *Ioan Toma*).

s) Burueni de leac.

Deși azi poporul pricepe că în caz de boală singur medicul poate ușura în câtva durerile, ba în multe cazuri, dacă medicul e om cu capacitate și experiență multă scoate pe om din ghiarale morții; totuși săteanul nu să poate despărți de medicina antică, care ia rămas moște-

nire din neam în neam; nu poate părăsi ierburile și buruenile, cari de atâtea ori au avut efecte îmbucurătoare pentru el și cari în urmă chiar și medicina modernă a trebuit să le practiceze schimbându-le însă forma de usitare și dându-le o formă — doar — mai potrivită.

În cât am putut afla, între sătenii din Măderat se folosesc la felurite morburi ori dureri următoarele plante și burueni:

Aiul sau *usturoiul* se folosește când cineva are durere în urechi ori în stomac.

Acațul sau *băgrinul* (rug, penariu), din florile lui să face *ceai* contra tusei și a răgușelii, precum și a purgativului repede (scursoare).

Brusturul (căptalan) se folosește legându-se în jurul pântecelui când cineva e vătămat.

Crețișoura uscată se fierbe și din zama ei se face *ceai* contra tusei și a răcelei.

Cucuta verde încă se folosește la legătură, contra sgârciurilor de pânțece.

Ceapa friptă se folosește la buboae.

Floarea de tei și *de soc* se folosește la facerea ceaiului contra tusei.

Floarea de romoniță se fierbe iar apa de pe ea se folosește la spălarea ranelor.

Florile de fân și *cotoarele de paradize* (păt-lăgele) se folosesc la facerea scaldei contra răcelei.

Foia de podval, *de minciună* și *de piparcă* (ardei) se folosește contra sgaibei.

Foia de mur sălbatic se folosește contra tăeturilor.

Foia de tutun și *rădăcina de herean* contra junghiurilor.

Măsălarita contra durerilor de măsele.

Gabățul contra scrintiturilor

Socul — coaja și albușul se folosește de asemenea la scrintituri și răceli, iar singur albușul la durere de ochi.

Spânzul se folosește la animale cari sunt bolnave, mai ales la porci.

Mațele de Indae (bostan, curcubăta) să folosesc contra arsurilor.

3. Moravuri și însușiri.

A face dare de seamă despre însușirea sau moravul locuitorilor dintr'un sat e foarte greu și cu atât mai greu e atunci, când trebuie să spună cineva adevărul; când trebuie să vorbească fără părtinire; când ceea ce vorbește, rămâne spusă pentru vecie și arătată la mai mulți judecători, cari fiecare își vor face observările ocazionale: în astfel de poziție am ajuns, când am făcut pașul să vordesc despre locuitorii com. Măderat.

Fără ca să esagerez, trebuie să accentuez, — înainte de toate — că *însușirile morale* a-le Românilor din Măderat peste tot luate se pot gradua *în mijlociu* pentrucă de și sunt unii stricați, înclinați spre toate faptele rele, pe atunci unii sunt oameni cinstiți și de omenie, asupra cărora nu se poate vorbi nimic rău. Sunt însă și de aceea cari oscilează — și aceasta din motiv că adevărata cultură încă nu a încolțit în sufletul lor — căci cătră cei de cinste să arată că iubesc adevărul și dreptatea — și contrarul nu le poate dovedi, — cătră cei răi se exprimă că

nu le sunt dușmani și în multe cauze publice sunt spriginiți. Acest fel de oameni formează majoritatea, până când cei răi sunt puțini, dar prin însușirile lor țin în respect pe toți ceilalți.

Simțul religios e dezvoltat, dar nu e destul de înrădăcinat, în cât să fie pus mai sus de orice patimi. Respectul ce se cuvine fruntașilor, li se dă, dacă aceea sunt la locul lor. Nu li se dă însă nici un respect bătrânilor cum e obiceiul prin alte sate.

Acum însă tot se mai zice, barem: Domniata, cătră cei mai în etate, dar mai nainte nu mai zicea nime, nici cătră tată, nici cătră mamă, ba spun bătrânii, că nici cătră preoți, ci »tu« și »mă«.

În adunările publice predomină spiritul de partide, dar rari cazuri, ca să se prindă la bătae. Mai demult însă și aceasta era altcum. Atunci partidele erau după familii și dacă cutare membru dintr'o familie era vătămat, toate neamurile îi săreau întru ajutor și începeau bătae de moarte, care nu se sfârșia până ce unul nu rămânea mort. De o astfel de bătae povestesc bătrânii că sa întâmplat la începutul veacului trecut întră familiile Buda și Galde, care a încetat numai după ce — la tragerea clopotelor într'o ureche — s'a adunat tot satul și a rămas unul rănit de moarte.

În trecut era obiceiul că unii, — de îmbuibăți ce erau — umblau cu trăsura dela un birt la altul, unde rămâneau caii toată ziua, până ce stăpânul lor avea voie să plece acasă. Azi însă și acel fel de distragere a încetat. Oamenii nu

prea merg la birt afară de câți-va cari așa sunt, din neam în neam.

Încât privește ospitalitatea față de alți săteni apoi aici măderătanul întrece pe alți săteni. Numai ca să poată îndestula și mulțemi pe oaspe — fie acela și de altă nație — afară de jidov și țigan — apoi face toate cele posibile, îi pune tot la dispoziție, așa, că e raritate, să fie mers din comună vre-un oaspe strein și se fie nemulțămît cu primirea ce i-sa făcut.

Când e vreun străin în comună, fie la orice ocaziune — dispar partidele să înțeleg frățeste, așa, că nu se pot cunoaște amicii din inimi. Tot așa să întâmplă și dacă merg în alte comune, fie la nuntă, fie la petreceri, patimile și le știu predomni și nici cu vorbe dar decum cu fapte nu se ating unii de alții.

Dacă cineva are vrășmășie cu altul, apoi nu se răsbună prin încediare ori bătăi, numai, ori-l batjocurește și injură reciproc, ori-l cearcă pe calea lezei.

Tinerimea — care în celea mai multe comune face începutul neplăcerilor — e liniștită. Cazuri de certe urite, ori de bătăi nu se întâmplă, nici chiar la horă ¹⁾, care în timp de iarnă se face în case particulare, iar vara lângă biserică, mai mult că, dacă să răsbună unul pe altul, se lovesc cu palmile.

Cătră »horă« să zice »joc« care se face la sunctele instrumentului musical: *loută* numit aici și: bigege. Jocurile obicinuite sunt: *larga*, pe picior. Ardeleana, mărunțeană, apoi la ocaziuni de concerte se joacă »Bătuta« și »Călușeriul« se mai joacă »Brâul« și »Hora Sinaei«.

Toți umblă dreți și să poartă curați.

Feciorii fumează cu țigarete iar bărbații cu pipe, dar nu sunt pasionați.

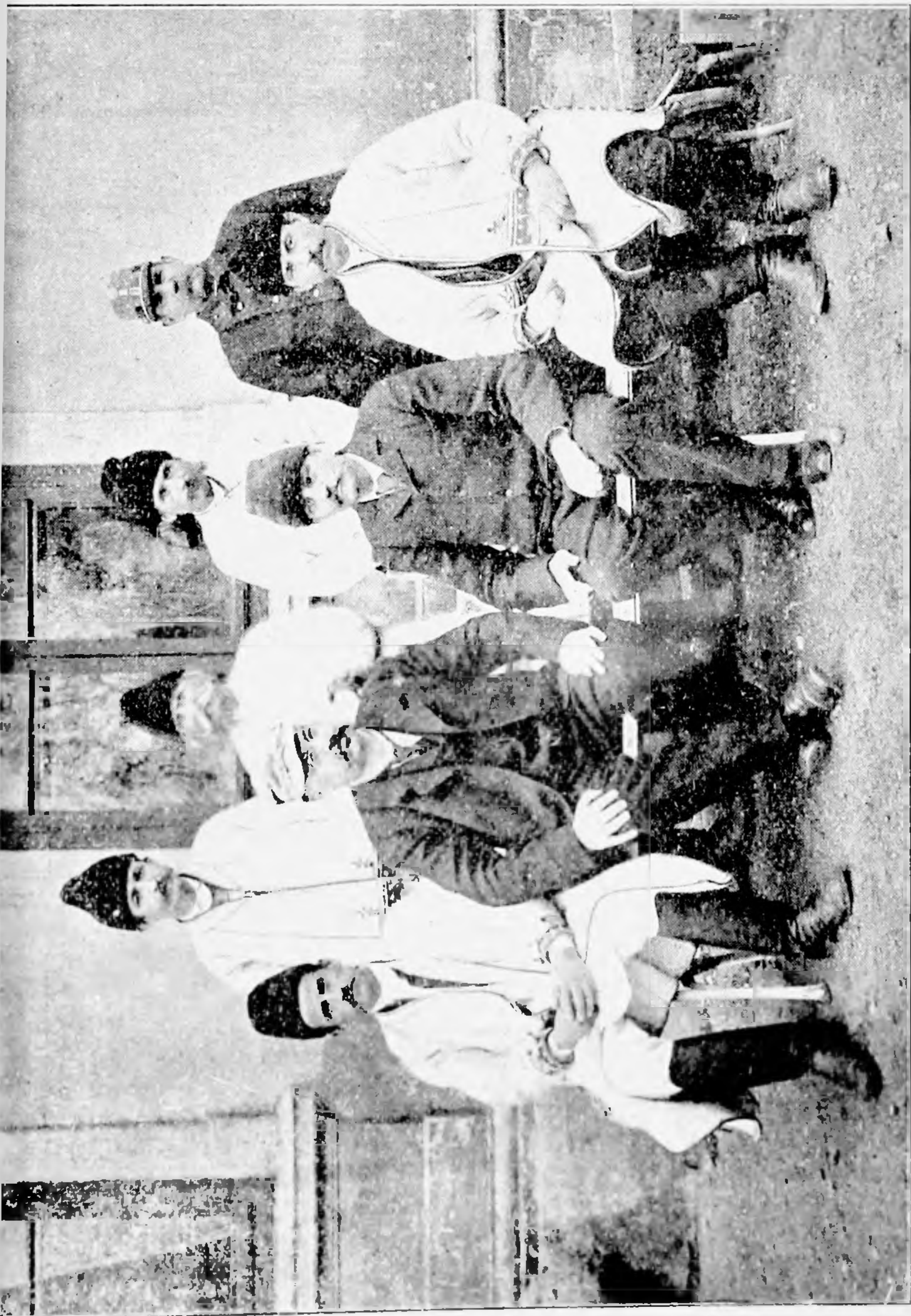
IV. Administrația comunei.

Cum se va fi administrat comuna în timpurile vechi, nu să știe, căci date sigure nu se află. Atâta se știe din tradiție, cât și din scrisorile ce se află la comună începând cu 1818, că primarul era răspunzător pentru afacerile comunei. El avea de ajutoari 3 subjuzi cu care scotea decima de bucate și 4 jurați. Dacă nu putea să împlinească recerințele cu deosebire adunarea și trimiterea robotei, apoi în fața publicului eră întins pe o laviță și i-se număra 20—30 lovituri de vergele. Se înțelege, că la timpul său birăul încă se știa răsbuna, atât pe cei ce l'au bătut, cât și pe cei pentru care au suferit bătae.

El trimetea armășii să scoată oamenii la *robotă* sau *urbari*, el trebuie să aleagă feciori pe care să-i trimită la oaste, iar dacă nu făcea la timp apoi știa ce-'l aștepta.

Juzii primari cari au fost în Măderat începând cu veacul nostru au fost următorii : 1. Petru Gorce, 2. Teodor Maticoc, 3. Mihaiu Păcurariu, 4. Onu Sas, 5. Mitru Buda, 6. Nica Ruda, 7. Mitru Herbei, 8. Teodor Motiu, 9. Vidu Ruda, 10. George Motiu (1848—1849), 11. Iănușiu Păcurar, 12. Mladin Dumitru, 13. Adam Vancu, 14. George Mihușiu (ciurtatu), 15. Todor Popescu, 16. George

Buda. 17. Mitru Gabor, 18. Tôder Păcurariu,
19. Petru Gabor, 20. Todor Moldovan, 21. Moisë
Mihutiu, 22. Simion Stan, 23. Petru Motiu Giucu,
24. Simeon Galde.

Antistia comunală.

Simion Galde, jude. Ioan Popescu, not. Ant. Gozman, sub not. Moisë Păcurariu, jude.
George Moțiu, Vanca Vancu, G. Toma, jurați. Adam Vancu, plăeș.

Toți primarii dela Nr. 1—17 au fost de numiți și au slujit 1—3 ani afară de Nr. 4 care a stat peste 20 de ani, iar dela numărul 18 au fost aleși toți pe baza legii din 1871.

Postul de notar comunal nu s-a știut când a devenit permanent, — căci comuna, aci era adnexată la Agriș, aci la Musca și numai din 1885 a fost stabil.

Notari comunali au fost: Josephum Dalnoky, Reicher Albert, Mihálcz Jozsef, Kállay Jozsef 1849—1855, Emanuil Filimon 1855—1885 și de atunci până azi Ioan Popescu.

Cancelaria comunală până la 1850 au fost tot în case particulare, iar atunci s'a zidit casă proprie pe intravilanul cu Nr. 344. Încă la punerea în rând a comunei domeniul urbarial

Primăria comunală.

s'a deobligat să facă casa com. dar n'au făcut ci a spesat comuna singură. Mai târziu devenind prea mici încăperile dela casa comunală s'a decis edificarea alteia, respective renovarea și lărgirea ei, ceea ce s'a întâmplat în anul 1894, clădindu-se tot pe locul acela și lărgindu-se în partea din spre strada mare.

Comuna se administrează prin antistia comunală care se compune: din primariu, notariu comunal, jude procesual, cassariu, tutor orfanal și 2 jurați, apoi poliția care se compune dintr'un plăeș în uniformă — cu sabie, pușcă și revolver — 4 străji de noapte și 2 servitori sau dobași.

Antistia mai are de ajutor comitetul comunal, care se compune din 24 membrii, dintre cari 12 sunt viriliști și 12 aleși.

Comuna susține pe spesele sale 3 tauri, 3 țapi și 3 veri, pentru a căror îngrijire se seazează puțin.

Pentru curățirea și grijirea cancelariei este un servitor care tot odată e și postaș, adecă poartă scrisorile oficioase și cele private la posta din Pâncota¹⁾.

Plata care o dă comuna funcționarilor și servitorilor e următoarea:

Notariu comunal: locuință, $\frac{2}{4}$ sesie pământ, 48 m. lemne și în bani gata	800 fl.
Judele primariu	80 »
Judele procesual	60 »
Tutorul orfanal	60 »
Cassariul sau colectorul	100 »

¹⁾ Dela 1 Iule 1901 este poștă locală.

Jurații comunali a 40	80 fl.
Medicul comunal (loc. Pâncota)	115 »
» de vite (loc. în Șiria)	43 »
Moașa comunală	80 „
Plăeșul	200 »
Străgile a 70	280 »
Postașul	80 »
Servitorii sau dobașii a 70	140 »
Clopotarul bisericii	80 »
Hornariul (loc. în Pâncota)	96 »

Înainte vreme nu erau atâtea dări și așa de mari ca și astăzi, ci erau cu totul mai mici și mai neînsemnate.

După cum se vede în conspectul de mai jos — din anul 1818 — antistia încassa tot felul de aruncuri, ceea ce se vede din următoarele:

Individualis Repartitio.

Quantum Possionis Magyaráth pro Anno Militari
18¹⁷/₁₈ Elaborata Sequenti modo Detuatur.

	Efficiunt Pf. x.
Nro 1-a Titulo quanti contributionalis ad- repartiti	908·40
» 2-a Titulo Domesticae cassa sunt	<u>2953·10</u>
Ad Utramque:	3861·50

Expensa Communes

Post Singulum 1 Rfflorenum 14 Xros assumo-
nendo pro Anno Militari 18¹⁷/₁₈ Adrepartita

	Rfl.	xr.
1-a Illussio Dno Episcopo Eo. Dimnito et	28	---
2-a Stati Notarrio in Sallarium	100	—
3-a Iudici in Salarium	50	—
4-a Incassatori	40	—
5-a 4 ^{bus} Iuratis per 10 fnos	40	—
6-a 3 ^{bus} Sub Judicibus per 40 fnos	120	—
7-a Vigili nocturno (Vulgo: strazsak had- nagya)	40	—
8-a Ludi Magistro	50	—
9-a Bakterio	40	—
10-a Odituo	10	—
11 Pro Scripturasticis	24	—
12 Pro Intrinsecis Loci Necessitatibus	326	—
	Summa	<u>868</u> —
	Summa Summarrum	<u>4729</u> ·60

Sign Magyaráth, 22-a Maij 1818.

Incassator pro hoc Anno
Braitz Onu.

p. *Josephum Dalnoky*
St lem Jud Notarium

Iar în schița alăturată să poate vedea darea erarială și militară ce s'a solvit în special după felurite ocupațiuni în anul militar 1831/2 și e descrisă din originalul latin.

Clavis individualis repartitionis subinserta Contributiensis obiecta individualite solvent: ut sequitur

Pro anno 1831/2	Ad cassa				Pro anno 1831/2	Ad cassa			
	Contribu- tionalis		Domesti- cam			Contribu- tionalis		Domesti- cam	
	Rfl	x	Rfl	xr		Rfl	xr	Rfl	xr
Colonus*) (fiecare cap de familie)	1	4	1	4	Pratum cl. 1 Falcas (Pășune)	10		10	
Filius ab anno 16 (pruncii peste 16 a.)	16		16		Pratum cl. 2 Falcas (tul de fân)	5		8	
Frater	16		16		Pratum cl. 3 Falcas (de holdă)	5 ^{1/2}		5 ^{1/2}	
Inquilinus (ziler cu casă)	48		48		Vina cl. 1 Fostum. (via)	8		8	
Subinquilinus (ziler fără casă)	16		16		Vina cl. 2 Fostum.	16		16	
Famullus (servitor)	16		16		» » 3 »	1	4	1	4
Ancilla (servitor)	8		8		Tabacetum 1 Centenar	6 ^{3/4}		6 ^{3/4}	
Bos propius (bou de jug propriu)	4		4		Mola fluvialis cl. 2 (moară de apă)	17	4	17	4
Bos mutatus (bou imprumutat)	4		4		Mola fluvialis cl. 3	8	32	8	32
Vaca mulgibisis (v. cu lapte)	4		4		Mola sicca cl. 3-a (moară cu cai sau seacă)	2	8	2	8
Vaca sterilis (vacă stearpă)	4		4		Educilum (birt)	4		4	
Juventus (Junc de 2—3 ani)	2		2		Macelum (măcelă-lărie)	4		4	
Equus Curtifer (cal de ham)	4		4		Arcudator	4		4	
Equus armentalis (c. de călărit)	—		—		Toraclar Lini	16		16	
Setigen (porc)	4		4		Ahaenum (vinar-sarie)	8		8	
Ovis (oaia)	16		16		Alvease (stupi)	2		2	
Capra	8		8		Opifex cl. 1-a	21	20	21	20
Domus Cl. 1. (loc.)	21	20	21	20	» » 2-a	10	40	10	40
» » 2 »	10	23	10	40	» » 3-a	2	8	2	8
» » 3 »	4		4		Ludtor cl. 1-a	38	24	38	24
Ager Clas 1 p. Jug.	8		8		» » 2-a	21	20	21	20
» » 2. (păm. arător)	5 ^{1/2}		5 ^{1/2}		» » 3-a	8	32	8	32
Ager Clas 3 de fie-care jug.)	4		4		Mercator cl. 3-a	21	20	21	20
Ager Clas 4-a	2		2		Manuales opera cl. 3	2		2	
Pascuatis Pecorum & Pecundum 3-a	2		2		Lignatis focalis	2		2	

*) Pentru mai ușoara pricepere s'au pus în parentez și numirile românești.

Apoi să mai dadeau 1186 porții de bucaje și anume: 192 de grâu, $802\frac{5}{8}$ de ovăs, 192 de cucuruz și $922\frac{3}{8}$ de fân.

Era deci o dare destul de însemnată pe acelea timpuri, dear luând în considerare împrejurările de azi; luând în considerare pretensiunile și lipsele în cari trăesc locuitorii comunei, apoi: vom află, că darea de acum e de tot mare.

În anul 1898 aruncul dărilor în comuna Măderat a trecut peste 18 mii floreni și se poate împărți în următoarele grupe:

I. Darea erarială sau directă

Darea după venitul pământ.	2834	fl.	33	fl.
» » arenda moșiei	96	»	88	»
» » locuință	846	»	40	»
» » personală	1796	»	—	»
» după meserie	125	»	80	»
» » comerciu	214	»	52	»
» » salarele funcționari	45	»		»
» » capitale elocate	27	»	10	»
» » ținerea puștelor	65	»	—	»
» » suplinitoare	1194	»	89	»
	<u>suma = 7245.71 = 7245.71 fl.</u>			

2. Darea comunală.

Sub care se consideră toate spesele de lipsă pentru susținerea antistiei comunale și a servitorilor comunali, apoi a medicilor și a moșei comunali, a străjilor și alt. în sumă de fl. 6790.85.

3. Darea pentru susținerea drumurilor comita- tense și comunale	1694 fl. 09 cr.
4. Darea cultuală	1700 » — »
5. Spesele promontoriale	1332 » — »
6. Darea pentru câni	105 » — »
7. Darea militară	414 » 50 »

Suma totală . 19282 fl. 15 cr.

Cu toate acestea, sătenii își solvesc dările cu punctualitate, așa că sunt de tot puține restanțele. Cu finea a. 1897 toată restanța — dela toate dările — nu au ajuns la 1000 fl. și — și aici au restat mai mult proprietarii străini.

Comuna are avere imobilă în preț de peste 20000 fl., iar în bani depuși și acții în suma de 12500 fl. sau în banii de azi 25000 coroane.

După cum dovedesc scrisorile aflătoare în arhivul comunei, limba oficioasă în administrație a fost cea latină până la 1832, iar de atunci până la 1850 cea maghiară; dela 1851—1860 cea germană; dela 1860 până în 1887 a fost limba românească, iar dela 1888 cea maghiară până astăzi.

VII. Istoricul comunei.

Dacă vom cerca să aflăm originea comunei, ne vom convinge că începutul i-se perde în întunerecul vremilor trecute.

Ca și colonie romană a trecut prin multe schimbări, chiar și numele și l-a schimbat, dar totuși mult nu s'a depărtat dela adevărata origine.

O mare nefericire este, că documentele antice s'au pierdut și nu avem de unde să aflăm curatul adevăr.

Posiția locului e așa, că chiar să fi fost așezate înscricții acelea de mult au fost acoperite prin păturile de pământ, cari continuu coboară dela deal spre vale, ridicând și îngroșând pământul în urma lor și în acest chip acoperind tot ce au aflat în cale.

Dar oasele cele multe descoperite în diferite locuri, apoi monetele cele vechi aflate, precum și urmele de ruine pe un platou care dominează comuna ne arată că într-adevăr a existat această comună încă pe vremuri de tot vechi.

Până în anii 1856—60 să fi existat la comitat un document vechiu în care se spunea despre *originea romană* a câtorva comune din cot. Arad și între aceștia să fi fost și comuna Măderat; sub numirea de »Media-rata-legiones» dar care document nu se mai află.

La pagina 45 s'a arătat diploma din anul 1214 datată de Andreiu al II-lea regele Ungariei și subscris de unele notabilități și bărbați fruntași ai țării, între cari ocur și numiri romane, ca »*Jula Vajvoda* și *Miha Bihor* apoi Ochuz Bano. În acest document să amintește între altele comune respective cătuneși de *Predium etiam quod Mager... vocatur...*, (care probabil vă fi fost Măderatul de azi) care erau deobligate a da *decima* de vin, capitlului din Vașiu.

În hotarul comunei s-au aflat o mulțime de monete antice între cari unele dela 212 după

Ilr. de sub *Antonin Piu*¹⁾, alta de sub *Filip August* — sub care împărat s'a sărbăt Milleniul Romei — și altele.

Pe strada mare din sus de biserică, unde e locuința lui Demian Ban, când s'a adus comuna în rând s'au scos dintr'un loc o mulțime de petri cioplite, cari aveau pe ele felurite inscripții, pe una mai mare au fost cioplită o mână ce ținea o sabie. Toate au fost puse pe câteva trăsuri și espedate mai târziu la muzeul din B.-Pesta. Tot în apropierea locului celuia sa allat mulțime de schelete de oameni, iar înainte cu câțiva ani s'a aflat table lucrate în figuri artistice, dar din nepriceperea oamenilor sau nimicite.

În acest loc sigur va fi fost ori vre'un lagăr eventual *castru roman* ori *villa* culăruia *patriciu* ori *veteran* de al oastei remane.

În partea hotarului despre mează-noapte răsarit unde să pleacă dealul spre șesul Crișului, pe locul numit: *Săliște*, încă s'au allat allat mulțime de oase, dar de mărimi deosebite de cele de azi, iar în mijlocul locului se allau (și se allă) hârburi sau sfărâmături din oale de tot groase, cari trebuie că au fost lucrate de oameni ce au trăit cu mult mai înainte.

În apropierea acestui loc se allă și partea numită »la bisericuță«.

Istoriograful maghiar Dr. Aleyandru Márki în lucrarea sa²⁾ ne spune că în vechime Măderatul a existat — constând — din 2 părți: ora-

¹⁾ Monetele s'au trimis unele la museul gimnasiilor din Brad și Brașov, altele la museul național din Sibiu, de Inv. P. V.

²⁾ A se vedea »Arad megye és város története« Vol. II, P. II.

șul, ce avea chiar strade frumee și se află pe locul unde se află azi partea de sus a comunei numindu-se atunci: Boros Megyer și satul ce se afla mai jos spre m.-noapte răsărit, poate pe unde e azi locul numit *Săliște* se numia simplu Megyer.

Tot atâtea ipoteze din cari numai deducțiuni se fac dar curatul adevăr nu se poate afla.

Din sus de biserică — cam cu vre-o 12—15 metrii — s'a descoperit cu ocaziunea unei săpări de pământ — mai în anii trecuți o vatră de casă, care a fost arsă, ce s'a putut constata prin aceia, că s'au aflat toate țiginele și broaștele dela uși, precum și lanțul cu toarta sau urechea dela căldare, în cenușa prefăcută într'un pământ rosiatic. Într'o parte a casei — adecă a fostei case — s'a descoperit o ulcică de lut plină cu bani de argint de pe timpul lui Ferdinand I.

Probabil ca această casă va fi fost a cutăruia țăran și va fi fost prădată de turci, cari puteau ușor năvăli din cetatea Șiriei ce o cuprinseseră dimpreună cu alte cetăți fruntașe. Înainte de a-se regula comuna, ruinele de casă au fost în grădină ce forma proprietatea țăranului Onu Curtean și pe care loc astăzi se află strada principală și piața bisericii.

În partea hotarului numită Jimbolea carea se afla între comunele Musca și Cherechi încă se află pe o moviliță urme de ziduri clădite din peatră. Acestea ruine se află pe lângă ridicătura în formă de cale — ce duce de latul pusteii — dela m.-zi spre m.-noapte și pe care sătenii o numesc »*Calea lui Traian*«.

Cine va fi fost stăpânul comunei nu să știe probabil că comuna va fi fost liberă, dar decima va fi solvit'o »mănăstirilor catolice«.

Ținându-se sau mai bine zis, aparținând Măderatul la cetatea sau domeniul Șiriei încă din cele mai vechi timpuri au avut tot același stăpân. Astfel în a. 1412 regele Sigismund a donat castelul și domeniul Șiria cu toate apertinențele sale lui George Brancovici, despotul Serviei, care a trecut în această țară din calea Turcilor.

Mai la urmă cu câțiva ani a trecut în posesiunea lui Ioan Corvin Huniade și a următorilor săi.

După moartea celui din urmă descendent de al *Huniadeștilor*, toate averile au trecut în stăpânirea regelui, iar după căderea Ungariei și părților ei, au căzut în mâinile Turcilor cari apoi în diferite timpuri le donau — temporal — la diferiți curteni. Așa, se amintește că la 1561 Măderatul sub numirea de Boros-Megyes a fost proprietate a 10 nobili, iar mai târziu a principelui Andreiu Bathori.

După alungarea Turcilor toate posesiunile ocupate deveniseră în posesiunea statului și a câtorva nobili cari puteau dovedi că au fost proprietatea lor. Intre cele dintâiu au fost și comuna Măderat.

Neprezentându-se nici un domn feudal care să-și pretindă partea lui de moșie, erarul a ținut-o în posesiunea sa, și numai sub Carol al VI-lea a fost donată Principelui de Modena, ca domeniu feudal, dimpreună cu tot ținutul, după cum se vede în documentul următor:

Nos Carolus Sextus ect. Memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis; quod Nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum intercessionem Majestati nostrae propterea humillime factam, tum vero pro contestanda Caesareo regia propensione nostra, qua erga Serenissimum *Raynaldum* Mutinae Rhegii et Mirandule Ducem ac Princep Corregii nec non Marchionem Estensem etc. Principem et et consobrinum nostrum charissimum, praesertim ob multifaria et singularia Nobis et Augustae Domi nostrae pro onnu et quaves occasione etc. quam fidelissime exhibita non minus et in resarcitionem sub prioribus praesertim belli temporibus praestitarum anticipationum, binos in partibus Regni nostri Hungariae etc. *Transylvaniam Principatium adnexos*, inque Comitibus Zarandiensi et Aradiensi existtentem Jenöiensem videlicet et Aradiensem Destructus Camerales, et signater in ipso Comitatu Zarádiensi Pagos populos: *Ágris, Aranyág, Apáthi, Agya, Bél-Zerénd, Barakony, Csermó, Csintye, Draucz, Dund, Erdöhegy, Galşa, Gyula-Varsánd, Fekete-Gyarmath, Kurva-Kér, Kis-Jenő, Kerülös, Kerek-Muscka, Magyarokth, Moroda cum Gyrmata, Miske, Nadab, Nádas, Nagy-Zerénd, Otlaka, Pankota, Pél, Siria, Szöllös, Seprös, Szintye, Sikló, Szinitye, Somos, Taucz, Ternova eum Ágris, Talpas et Vadász*; Praedia vero in eodem Comitatu Zarandiensi: Batos, Bankuta, Belnyiseg, Betlenös, Bodoni, Bökafofi, Bököny Bessenye, Bruszturczk, Bernoth, Bernod, Csermő, Csunaköri, Egenház, Feidas, Fischeghy, Gelvasz János-

ház, Irius, Kamerás, Kis-Beli, Kupha, Karancs, Kövesd, Megyes, Marocz, Meleve, Nagy-Kerek Ökörítő Ruffalu, Santos, Somboly, Szelestics, Szederke, Sz.-Kereszt, Sublua, Siklos, Secsul, Szentus, Totfalu, Talmácx, Városközi, Vastelek, et Vosteny; nec non in eodem Comitatu Zarándiensi, Districtuque Jenöiensi Pagos populos utpote: *Aldjest, Almás, Also-Csily, Also-Krocna cum Sára, Arok, Berendia, Berza, Bodjest, Bohany, Boros-Jenö cum Mokra. Bunczesgy, Butyin, Csigér. Dezna, Diets, Dumbrovicza, Doncsén, Dulcs, Fényes, Felső-Csily, Felső-Korocna, Govosdia, Grosch, Gurahoncz, Gurba, Illáncz, Hodos, Hold, Jarkos, Jarkostó, Jossás, Jossáshely, Ignesty, Kakaro, Kontrato, Kapolna, Velkana, Kertes, Kis-India, Kujed, Kujessd, Las, Luguro. Lunka, Maduzesd, Ménes, Minyád, Méses, Monyásza, Monyoro, Motesgy, Mossesri, Nadabesty, Nyagra, Ples, Plop, Prezesty, Revetis, Rosia, Székás, Szelessán, Száturo, Srbes, Szerp, Szereny, Silingyia, Sikola, Szlatina, Solymos, Szusrán, Valemare, Zemerzel, Zimbra et Zöldes; Praedia autem: Asuka, Apateleak, Gap, Gyarak, Gecz, Monostor, Pipás, Pintlaka, Piskia, Rokszin, Tamasd, Tars et Telek; praeterea in praelibato Comitatu et Districtu Camerali Aradiensi subsequentes Pagos, populos, nempe: *Kuvin, Kova sincz, Kladova, Mikalaka, Ménes et Radna, —* deinde Praedia in eodem Comitatu Districtuque Camerali Aradiensi: *Balanicza, Csazmir, Csoza, Földvár, Ferituar, Kerestur, Kör, Panát, Sofronya, Szent-Tamás, Sederhát et Varjashás* totum item et omne jus nostrum regium, si quod in*

praerecensitis pagis populosis et praediis etiam aliter qualitercumque haberemus ect. Quemadmodum praespecificata Duci et Principi Mutinae adhuc en Anno 1726 colata, et in anno 1727.

Cameraliter tradita fuerunt; imo damus, donamus et conferimus tenendos, posidenda pariter et habenda. Salvo jure alieno etc.

Datum în Căvitate nostra Vienna Austriae die 11 a Mensis Decembris, Anno Domini 1732.
Carolus m. p. (L. S.)

Impărăteasa Maria Teresia însă — în urma unei acuzări că Ducele de Modena iar fi fost contrar la ocuparea tronului — a secuestrat toate bunurile, dar în urmă convingându-se că acuzarea a fost pe nedreptul, iarăși i le-a reînapoiat, mai în urma i-a dat altele în schimb, iar acestea toate au devenit posesiuni erariale.

Sub Francisc I au fost donate lui Baron Dietrich dela care apoi au rămas moștenire prințului Szulkowszky care e și astăzi în posesiune.

Însă, cu an. 1848 au încetat orice putere *de feud* asupra sătenilor și cu atât mai vârtos că moșia dominială din Măderat abia face vre-o 47 jug.

Intâmplări mai însemnate n'au fost în comună, caci fiind comuna la o parte de drumul mare și ascunsă între dealuri, poate pe acel timp și între păduri, locuitorii au fost departe de orice mișcări. Despre răscoala lui Horia să amintește atâta »că s'au răsculat Moșii... și barem 20—30 de ani în urmă nu le-au fost ertat

nici să horească sau să cânte după plac...» (adecă Măderătanilor).

La 1848 împinși de curentul libertății s'au ridicat cu satele din jur — afară de Pâncota — și au pornit încontra Maghiarilor care erau conduși de generalul Gaál și s'au întâlnit spre apus de Siria sau Világos, când Ungurii au slobozit tunurile asupra lor, iar atunci ei sătenii — fiind armați numai cu topoară și coase — au luat-o la fuga care cum au putut. Sirienii ca să nu le arădă satul au eșit cu steaguri de pace, dar cu toate acestea au fost spânzurați și pușcați 9 bărbați.

Din Măderat n'au fost nici unul căci pe când era să-i urmărească au auzit insurgenții, că »vin Moții pe Criș în jos...« și așa iau lăsat și au mers în calea moșilor. Când s'au întors și cum, ori câți sau întors, bătrânii nu știu... dar știm din istorie și dela martori locali că: puțini s'au întors...

Tot atunci când să prindeau feciori cu ștreangul pentru oastea insurgenților, când judele și jurații comunali duceau feciorii în fere să-i trimită la Compagne, le-au eșit în cale o ceată de feciori conduși de Adam Vancu, econom, le-a rupt ferele și iau eliberat, iar pe jude și jurați iau alungat. Pentru această faptă numitul om a fost pândit, dar în tot decursul revoluțiunei au stat ascuns prin păduri și pe unde a putut, căci altcum 'și perdea viața.

Comuna n'a avat procese de avere, ori de hotar sau miezuină, fără numai cu comuna Galșa

pentru partea de loc ce se numește »Fundoae«, care se află la oberșia păraelor și a vălei ce curge prin Măderat.

Bătrânii susțin că e a comunei pentru că așa au auzit dela moșii lor și de altcum au folosit-o în comun până după 1848, iar Gălșenii se razămă pe mapa hotarului unde e pusă mai toată în hotarul lor. Procesul lor decurge și acum.

Cu domeniul din Pancota încă au purtat proces, pentru că acesta promiseze — când s'a mutat satul la rând — că va zidi *școală, casă comunală și poduri de piatră* peste văile din comună, dar nimic nau făcut.

Procesul la condus avocatul Grigore Venter și la finit în 1872 în favorul comunei având să i se solvească comunei câteva mii de floreni. Acei bani sau împărțit în 2 părți, a comunei politice și a școalei confesionale. mai târziu cu o parte din ambele capitale s'au cumpărat acțiuni dela societatea trenului Arad-Csanádi, iar la a. 1884 s'au scos banii școalei de s'a reparat biserica și în a. 1894 s'au scos ai comunei de sa făcut casa comunală de azi.

În cât privește naționalitatea ca parte istorică, apoi consultând documentele unde cât de cât se află urmă de esistența comunei cu locuitorii, vom constata că se vorbește că toți au fost Maghiari. Acelea afirmări cad de sine, când vedem și ne convingem că cu puțin timp în urmă întreagă comună e românească fără de nici un străin băstinaș.

De unde vor fi apărut de odată atâtea suflete românești? Căci așa îngrabă — un popor imigrat nu se poate înrădăcina atât de tare și așa de repede, să știe spune că cutare loc din moși strămoși a cui a fost?!

Deci se poate afirma cu toată siguranța că comuna *Măderat* (sau ung. Magyarad mai de mult Magyaráth) e de tot veche, iar locuitorii din timpuri nepomenite au fost tot Români, cari posibil că vor fi asimilat și câteva % de streini ce s'au abătut prin partea lor.

ADAUS.

Colindele.

1. *Lerule, Stă Măria.*

O voi! voi colindători!

Lerui-ler sântă Mărie, maica Domnului
N'ați văzut pe Ierul sfânt?

— „Nu, zău, noi nu l'am văzut

„Că noi și să-'l fim văzut

„Tot nu l'am fi cunoscut“

— Pe degetul cel mai mare

E inel de încredințare

Și la brâu îi spic de grâu

Și la brață earbă creață

Și pe doauă umerele

Îs doauă luceferele

Ear în vârful capului

E cununa tatălui“

— Dacă-i maică rându-așa

Ba, zo noi că l'am văzut

Colo sus la 'rusalim

Chinuindul Jidovii

Pre o crucită de brad

Pre Hristos l'au spânzurat

(După fiecare rând se repetează refrenul: Lerului-ler sfântă Marie Maica Domnului).

2. *Domnului Doamne.*

Crescutor ș'or răsărit,

Domnului Doamne

Gălbiniu un păltinor

Cam la vârf de păltinor

Este-un cuibuț de grângor

Dar nui cuibuț de grangor
Ci-îs doi domni de-a curților
Care ascultă toaca în ceriu
Toaca'n ceriu și slujba'n rai

(Fiecare rând să repetează).

3. *Florile d'albe*

Noi mergem a colindă,

florile d'albe

Dela o curte la alta
Nimerim la 'acest domn bun
Dar cest domn bun nui acasă
Ci-ii în codrii la vânat
După el cine-am mâna
Mâna-am fica gazdire
Să'aducă, sus pe sus
Sus-sus pe lângă lună
C'o mână ținând de lună
Cu alta 'mpletind cunună
Cununa la cine-au da-o?
Dau-am la fica gazdi
Săi fie de cununie
Maică-sa de bucurie
Taică-său de făloșie.

(Se repetează fiecare rând)

4. *Ler domnule.*

Fii, fișorii mei,

hai da ler, da ler mi doamne!

Eșiți cu plugurile
De-m arați, de'm brăzdați
Brazdă neagră revărsați,
Grăuț roșu sămănaț
Dar la mijlocul holdei
Este un pomuț de sălcău
Pe-unde' scoboare Dumnezeu
Dumnezeu și soțu! său
Să ne deie roadă 'n grâne

Dar mirea din grai grăia :
„Rabdă murguț, rabdă dragă!
„Rabdă murguț nemâncat,
„Cum rabd și eu nensurat,
„Că eu când m'oi da-ânsura
„Că io ție că ți-oi da
„Tot ți-pău de grâu curat
„Și vin roșu strecurat.
Să știi că m'am însurat“.

(După fiecare rând se repetează refrenul: linu, ler mi doamne).

6. *Corinde, corindele..*

Așa cântă-un grangur galbăn,
corinde, corindele,
De frunza din lemne pere,
Și iarba din câmp să uscă
Nime 'n lume nu'l aude
Numai d'alba împărăteasă
Și din grai așa grăia:
— Ce te cânti grandur-așa?
— Da de ce să nu mă cânt?
Că nu ma-un frate am avut
Și pe-acela l'am perdut.
La mijlocul ceriului
Unde se 'mpart sufletele
Sufletele ce-'s iertate
Nu le da doamne 'm păcate
Iar sufletele greșite
Nu le da Doamne perdute.

(Fiecare șir se repetează din-preună cu refrenul corinee).

7. *Mlădiță verde de iederă.*

D'albu-ii dealu, de cei alb
mlăgiță verde de iederă
D'albu, că-ii d-albu de oi
Dar la oi cine ședeau
Șede soră și cu-un frate

Grăi sora cătră frate :
Haida măi frătiuțe acasă
Că ce nor de ploae vine
— Dar acela nu-i de ploi
Ci-'s dragi pețitorii tăi
Vin la noi, te cer pe tine
P'ingă aceia ce or mai cere ?
Și o păreche de cimpoi.
Dintro sută o oaie șută
Și din zece uu berbece.

(Comunecate de școlariul *G. Moțiu* a Petru).

8. *Lerui Doamne.*

Crescut-or și-or răsărit

Lerui Doamne.

Doi pomi 'nlalți înrămurați
La trupină alăturați
La vârfuri asămănați.
La mijlocul pomilor
Sunt-um doauă turturele
Făcând doauă cuiburele
Una-ș face cuibul seu
Alta face'n feredeu
Und-să scaldă D-zeu
D-zeu cu soțul său
Tot să scaldă și să întreabă:
Cei mai bun p'acest pământ ?
— „Și nui bun ca boul bun
El răvarsă brazdă neagră
Și răsare grâu roșel.
Ear să scaldă și să întreabă:
Cei mai bun p'acest pământ ?
— Și nui bun ca calul bun
El te duce și te-aduce
Și te scoate din nevoi
Din nevoi dela răsboi.
Ear să scaldă și să întreabă:
— Cei mai bun p'acest pământ ?
— Și nui bun ca oaia bună

Că cu lâna te încălzește
Cu laptele te'ndulcește
Cu carnea te hărănește
Și te gazdă 'nveselește.

(Se repetează din preună cu refrenul - fiecare șir.)

9. *Dimineața lui Crăciun.*

Preumblu-se un domn p'afară
Dimineața lui Crăciun
Dintr'o șură într'alta
Nimerim la niște curți
Și din grai așa grăia:
Zi bun prânzu jupuneasă!
— Dacă-ii bun vină prânzește
— Că n'am venit să prânzesc,
Și-am venit să'ți povestesc.
De cei vigu de-un-șinic
Și stă'n culme 'necroit
Necroit nesăbăit?
— Ști Doamne că l'am plătit
În sfintele biserici
Cu prinoase, tare groasă
Cu făclii mândre aprinsă
Înainte altariului,
Unde cântau diecii
Dieci mici, cu cărți în brânci.

(Se repetează fiecare șir dinpreună cu refrenul.)

10. *Cununa de vânățele.*

Me ¹⁾ Mărie la fântână
cunună de vânățele.
Cu cismmuță tropotind
Cu rochia vânt trăgând
Cu olurile sdrâncăind
Pe petruța fântânii

¹⁾ Verbul merge se folosește prescurtat, în persoana 1-o mem, a ² meți și a ³-a me și mer.

Est trei juni ca trei păuni
Unu murgu-ș neteza
Unu sulița-ș pândea
Cel-ce murgu-ș neteza
El din grai așa grăia:
— Dă'mi fată măruții mie!
Fata rău-l blăstăma.
Fata rău-'l blăstăma:
— Putrezireai ca mărul.
Cel-ce sulița-'și pândea
Din graiu că așa grăia:
„Dăm fată inelul mie!
Fata rău-l blăstăma:
Ruginireai ca inelul.
Cel-ce trei pene's chitea
Din graiu că așa grăia:
— „Fata, dăm cununa mie.
Fata rău'l blăstăma:
— Cununateai cunună
Cu ea și cu doamna — sa. —

11v Domnului Doamne.

Ioene ! Ioane !

Domnului Doamne

Na-tu bātu meu
Și-un colac de grâu.
Și tu, că de durere
Colo jos mai jos
Din cel câmp frumos
Și tu că îmi fă
O lină fântână
Și doi pomi sădește
Câți drumari or trece
Ca-or bea apa rece
Și ei că-or mai zice:
O fiei mai fie
O fiei pomană
Că apă am beut
Și-la umbră am șezut.

12. *Florile-s d'albe.*

Preumblă-să maica sfântă

Florile-s d'albe

Cu sumnă verde încinsă
Ea la plop că-să ducea
Și din graiu așa grăia:
Stai tu plop de a clătina
Să nasc eu pe fiul sfânt
Plopu tare clătina
Maica sântă-l blăstăma
Fireai tuplop blăstămat
De mine, de Dumnezeu,
Mai tare de fiul meu.

Maica sântă să ducea
La eslile cailor
Și din graiu așa grăia:
— Stați voi cai de-a rompăni
Să nasc eu pe fiul sânt.

Caii mai tare rompăneau
Maica sântă îi blăstăma:
— Fireați voi cai blăstămați
De mine, de Dumnezeu,
Mai tare de fiul meu.

Maica cântă să ducea
La eslile boilor
Și din graiu așa grăia:
Stați voi boi de-a rumega
Să nasc eu pe fiul sânt.

Boii stăteau și suflau
Maica sântă atunci năștea
Și pe boi îi alduia:
Fireați voi boi alduiți
De mine, de Dumnezeu
Mai tare de fiul meu.

Florile-s dalbe.

13. *Linule mi Doamne.*

Cântă mica păsărică

Linu le mi Doamne

Da așa cântă de cu jele
De frunza din lemne piere
Nime 'n lume n'o aude
Numai biata soru-sa
Din pragul vecină-sa
De ce plângi soră cu jale
De frunza din lume pere?
— Curtea eu n'am văruit-o
Colaci d'albi eu n'am sucit.
— Vină tu soră la mine
Că eu curte-am văruit
Și colaci d'albi am sucit.
Azi e ziua de ajun
Mâne ziua lui Crăciun.

(Fiecare șir se repetază cu refremul).

14. *Colinda Sfântului Ilie.*

Scrisă Doamne ce-ț mai scrisă!

li-li-li-li-uăr.

Scrisă-ții masă întinsă,
P'ângă masă și scaune.
Pe scaun cine-o ședea?
Toți sfinții și ângerii
Dumnezeu încă-i cu ei.
Pe când ei se veseleau
Rea veste că le venea.
C'a buit Iuda în raiu
Lua cruce și lumina
Și scaunul tatălui
Și găleata cu botezul
Și din iad că le mută.
Sânt-Ilie-atnnci grăia:
— Dă-mi Doamne puterea ta
Ca să mă bat cu Iuda,
Dumnezeu din graiu grăia:

— Ieu, fiuț, ție ți-aș da,
Dară tu ești prea slăbuț.
— Doamne, doamne! nu te teme.
Dumnezeu atunci i-o dete,
Sfântul Ilie tuna
Și Iuda 'n patru crepa
Sfânt-Ilie se ducea
Luă crucea și lumina
Și găleata cu botezul
Și scaunul tatălui
Și în Raiu că le mută
Raiu-i mândru luminos
Iar iadul întunecos
Tot mai prost de cum a fost

(Să repetează dimpreună cu refremul fiecare rând).
Comunic. de școl. *Ioan Brait* alui Mladin.

15. *Lină, lină, leru-lină.*

Colo sus la răsărit,
lină, lină, leru-lină.
Este-un pom mândru 'nflorit
Dar sub pom cine ședeau?
Șede zău și Dumnezeu
Și maica Precista zău
Cu fiul micuț în brațe.
Fiul plânge, stare n'are,
Maicăsa din graiu grăiare:
— Taci tu fiuț nu mai plânge
Că maica ție ți-o dare
Două mere, două pere.

Nu mi-ți plâng maică de-aceia
Ci mi-ți plâng de ce mi-ț vād
Doi mauri ce măuresc
Facu-mi cruce tot din peatră
De naltă ca statul meu
De lată ea brațul meu
Nu miț plâng maică d'aceea
Ci miț plâng de ce mi-ț vād

Ce mi-ț vād la bătrânețe
Trei meșteri ce meșteresc
Facu-mi cuie de oțel
Tot mie să mi-le bată
Tot prin palme și prin tălpi
Taci tu fiuț nu mai plânge
Că maica ție ți-o dare
Cheile Raiului
Să fi Domnul Ceriului
Ceriului — pământului.

(Toate șirele se repetază dimpreună cu refrenul).

Comunicată de școlarul: *Medrea Motiu.*

N o t a. Toate colindele sunt scrise așa după-cum mi-s'au comunicat de băieții notați, cari spuneau, că le-au învățat dela părinții lor, iar aceștia le-au auzit din moși-străm și. *Autorul.*

CUPRINSUL.

	Pag.
<i>Prefața</i>	2
<i>I. Poziția și teritoriul comunei</i>	3
<i>II. Locuitorii comunei</i>	9
1. Naționalitatea	9
2. Religiunea	14
a) Biserica	16
b) Școala	21
<i>III. Ocupațiunea locuitorilor</i>	36
1. Agricultură	36
2. Vinicultura	43
3. Meseriile	52
4. Negoțul	53
5. Albinăritul și Mătăsăritul	55
<i>IV. Portul și locuințele</i>	56
1. Imbrăcămintea bărbaților	56
2. Imbrăcămintea femeilor	60
3. Arangiamentul locuințelor	61
<i>V. Datini, credințe și moravuri</i>	67
1. Datini sau obiceiuri	67
a) La nașteri	67
b) La nuntă	71
c) La înmormântări	76
d) La zile însemnate	79
2. Descânțece și vrăciuri	83
3. Moravuri și însușiri	95
<i>VI. Administrația comunei</i>	98
<i>VII. Istoricul comunei</i>	106

Adaus.

Colindele nașterii Domnului	117
---------------------------------------	-----

